

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

VESNA KLEPEC

Mentor: Izr. prof. dr. IGOR LUKŠIČ

VZPON MILOŠEVIČA NA OBLAST

diplomsko delo

LJUBLJANA, 2002

KAZALO:

1. UVOD.....	4
1.1. CILJ.....	4
1.2. METODOLOGIJA IN STRUKTURA ANALIZE.....	5
2. ZGODOVINSKI IN POLITIČNI PREGLED RAZMER NA OZEMLJU SRBIJE OD SREDNJEGA VEKA DALJE.....	6
2.1. SREDNJEVEŠKA SRBSKA DRŽAVA IN USTVARJANJE MITA.....	6
2.2. SRBIJA OD KONCA OTOMANSKE OBLASTI.....	8
2.3. PRVA SVETOVNA VOJNA, KRALJEVINA SHS IN KRALJEVINA JUGOSLAVIJA.....	11
2.4. SRBIJA V TITOVJI JUGOSLAVIJI.....	13
3. MITSKI ELEMENT.....	14
3.1. MITOLOGIJA MILOŠEVIĆEVEGA POPULIZMA.....	15
4. OBUJANJE SRBSKEGA NACIONALIZMA.....	17
4.1. MEMORANDUM SANU.....	20
5. VZPON SLOBODANA MILOŠEVIĆA.....	21
5.1. BIOGRAFIJA SLOBODANA MILOŠEVIĆA.....	22
5.2. »NIHČE VAS NIMA PRAVICE TEPSTI«.....	24
5.3. OSMA SEJA CK ZK SRBIJE.....	25
6. PROTIBIROKRATSKA REVOLUCIJA.....	27
6.1. MNOŽIČNI MITINGI, RUŠENJE AVTONOMIJE VOJVODINE IN OBRAČUN S ČRNO GORO.....	29
6.2. VSE POTI VODIJO NA KOSOVO.....	32
6.3. DOPOLNILA K USTAVI REPUBLIKE SRBIJE.....	33
6.4. PROSLAVA OB 600–LETNICI KOSOVSKE BITKE.....	36

6.5. ZAOSTROVANJE ODNOSOV Z REPUBLIKO SLOVENIJO.....	38
6.6. RAZPAD ZVEZE KOMUNISTOV JUGOSLAVIJE IN PONOVEN IZBRUH NEMIROV NA KOSOVU.....	40
6.7. VOJNI NAPROTI.....	41
7. ZAKLJUČEK.....	44
8. VIRI, LITERATURA.....	46

1. UVOD

Gazi Mestan, 28. junija 1989. Do koder seže oko, nepregledna množica, evforija. Spusti se helikopter, iz njega stopi Slobodan Milošević. Na 600. obletnico zgodovinskega poraza, ki so ga Srbi doživeli proti Turkom na Kosovem polju, pred milijonsko množico izjavi, da je Srbija prvič v zgodovini spet enotna. In napove: »Smo pred bitkami, ki se ne bodo bile z orožjem, čeravno tudi te še niso izključene.« (Izgoršek, 1997: 27).

Takšen je bil Milošević, kakršnega smo poznali prebivalci jugoslovanskih republik v letih tik pred razpadom države. Populist, karizmatik, arogantni in nepopustljivi borec za pravice »zatiranega srbskega naroda«, ki je prepričan, da ga je zgodovina vedno potisnila v vlogo žrtve (Izgoršek, 1997: 27). Vzpon in padec svetovno znane politične osebnosti, Slobodana Miloševića, ki ga danes štejejo za enega izmed glavnih akterjev krvave balkanske vojne ob koncu drugega tisočletja, bi lahko omejili z dvema dogodkoma. Prvi je 8. seja CK ZK Srbije septembra 1987, zadnji pa predsedniške volitve septembra 2000 v Zvezni republiki Jugoslaviji. Takrat se je namreč začela odvijati drama, ki še danes čaka na svoj epilog na Haaškem sodišču. Pred dnevi je bil prav tam v svojem pričevanju neposreden hrvaški predsednik Stipe Mesić: »Miloševiću ni bilo mar za Jugoslavijo, ki bi bila federalna ali konfederalna. Zanimala ga je zgolj Velika Srbija, zgrajena na pogorišču Jugoslavije.« (Zagorac, 2002: 7).

1. 1. CILJ

Miloševićeva politična kariera se ni začela šele v drugi polovici osemdesetih, temveč mnogo prej in kljub temu da njegova beseda takrat še ni imela velike teže, je že kazala njegove politične ambicije. V svojem diplomskem delu bi rada analizirala razmere v Srbiji pred prihodom Miloševića na oblast, predvsem hiter vzpon srbskega nacionalizma. Skušala bom pokazati, kateri

objektivni dejavniki so bili odločilni za Miloševićev prevzem oblasti, v kolikšni meri je na zgodovino dogodkov vplival sam ter na čem je gradil svojo avtoriteto in razvijal kult osebnosti. »Zgodil se je narod,« je navdušeno proglašal srbski tisk in poudarjal: »Vsi bomo močnejši v enotni Jugoslaviji.« (Pirjevec, 1995: 387).

V okviru analize bom najprej na kratko opisala zgodovinski razvoj političnih skupnosti na področju današnje Srbije od srednjeveške srbske države dalje. Le tako si je mogoče predstavljati, na osnovi česa si je Milošević zagotovil mitski položaj med srbskim ljudstvom, ki je ohranjalo mitološke zgodbe, katere so skozi stoletja dobile biblične razsežnosti in našle prostor v srcu slehernega Srba. Rada bi pokazala, da je Milošević vse te razmere znal izkoristiti in jih obrniti sebi v prid ter tako pridobiti ljudstvo na svojo stran. To mu je omogočilo, da je obračunal s političnimi nasprotniki in nenazadnje tudi sodelavci, potem ko jih je izrabil za svoje politične načrte. S pomočjo propagandnega aparata pa si je dokončno zagotovil nesporno oblast. Preden se lotim obravnave, naj podam svojo hipotezo:

- Srbski nacionalizem je bil ugodna podlaga za prihod Slobodana Miloševića na oblast in za uspeh njegove politike.

1. 2. METODOLOGIJA IN STRUKTURA ANALIZE

Analiza vzpona Slobodana Miloševića na oblast bo temeljila predvsem na proučevanju literature s to tematiko. Za doseg želenega cilja bom uporabila dve metodi: (1) zgodovinsko razvojna metoda za opis zgodovinsko-političnih razmer pred in v času vzpona Miloševića na oblast; (2) metoda analize vsebine pisnih virov; proučila bom knjige, vsebino časopisnih člankov in različne dokumente, ki se nanašajo na predmet proučevanja, ter skušala narediti sintezo prebranega.

Struktura bo prilagojena namenu in cilju diplomske naloge. V prvem delu bom naredila kratek zgodovinski oris razvoja srbske državnosti. Predstavila bom

ključne dejavnike, ki so vplivali na oblikovanje srbske družbe pred pojavom Slobodana Miloševića ter s tem povezano mitologijo in razvoj srbske nacionalistične misli. Tako bo bolj jasno, zakaj je bilo srbsko ljudstvo tako sprejemljivo za ideje, ki jih je širil Slobodan Milošević.

V drugem delu bom predstavila Miloševićev vzpon in subjektivni vidik njegovega vzpona, torej kako prek stave na karto nezadovoljnih Srbov s Kosova postane najmočnejši človek v Jugoslaviji. V tem delu bom namenila nekaj prostora tudi njegovi življenjski poti in idejam, za katere se je zavzemal.

2. ZGODOVINSKI IN POLITIČNI PREGLED RAZMER NA OZEMLJU SRBIJE OD SREDNJEGA VEKA DALJE

2. 1. SREDNJEVEŠKA SRBSKA DRŽAVA IN USTVARJANJE MITA

Kot je razvidno iz nadaljevanja diplomske naloge, je izhodiščna točka mitologij balkanskih narodov mit »ozemlja in krvi«. V srbskem primeru je ta mit povezan s prvo srbsko srednjeveško državo iz 12. stoletja. Takrat je dinastiji Nemanjićev, začevši s Štefanom, uspelo narediti konec stalnim dinastičnim sporom in bizantinski intervenciji ter združiti vsa srbska plemena. Glavna zasluga Štefana Nemanje je v tem, da je zedinil srbske dežele ter zaokrožil teritorij z osvajanjem bizantinskih mejnih oblasti na vzhodu in jugu. Ustanovil je takšen politični položaj, ki je bil osnova za kasnejši vzpon in moč Srbije. Po obračunu s »heretičnim« bogomilstvom, je bila ustanovljena srbska pravoslavna cerkev. Po številnih spremembah na prestolu je srbska fevdalna država dosegla vrhunec moči s Štefanom Dušanom (1331-1355). Njegove osebne težnje so popolnoma ustrezale stremljenju plemstva. Srbija je z osvojitvami postala večja kot kdaj koli prej, prav tako je fevdalna družba dosegla polno zrelost. Iz tega časa izhaja najvažnejši pravni spomenik Srbije – Dušanov zakonik. Njegova naloga je bila, da izenači raznolikosti in da tuje narode v srbskem carstvu navadi na enoten zakon in novo srbsko

državljanstvo. Po Dušanovi smrti je vpliv Srbije začel močno pešati. Razjedali so jo notranji konflikti in boji med različnimi fevdalnimi oblastniki. Posledice bitke pri Marici (1371) so bile usodne za ves Balkanski polotok, saj so se takrat Turki končno ustalili na njem. Začeli so prodirati v srbske dežele, katerih dokončen zaton je sledil znameniti kosovski bitki, do katere je prišlo na Vidov dan 15. oz. 28. junija 1389 blizu Prištine. O bojnem razporedu imamo samo poznejše vesti, ki jih ne moremo preveriti s sodobnimi viri. Potek bitke je malo znan. V začetku so bili Srbi uspešni, ker so izkoristili zmedo. Miloš Obilić je z zvijačo prišel v Muratov šotor in ga zabodel. Sin Bajazit je takoj odločno prevzel sultanovo oblast in poveljstvo v svoje roke. Dal je ubiti brata Jakuba in zmagal v težki bitki. Knez Lazar je padel Turkom v roke in bil umorjen. Čeprav bitka, z vojaškega vidika gledano, ni imela zmagovalca, so bile njene posledice za Srbe porazne. Srbska cerkev je ubitega kneza Lazarja takoj proglasila za svetnika. Vuk Braković, najpomembnejši fevdalec, ki se je boril na Lazarjevi strani, se je Turkom še naprej upiral, vendar je bil kmalu podrejen njihovi kontroli. Odvzeli so mu Skopje in umrl je v turškem ujetništvu. Srbska ljudska poezija ga je napravila za izdajalca. Dogodki okrog Kosova so postali legenda in v ljudski poeziji potisnili v ozadje vse druge dogodke o borbah s Turki, ki so trajale več kot celo stoletje. Srbija je po kosovski bitki postala vazalna država osmanske države, a je še enkrat dosegla svoj razcvet. To je bilo za časa Štefana Lazarevića (1389-1427), sina kneza Lazarja (Voje, 1994: 92-117). Po njegovi smrti se despotovina zaradi neurejenih notranjih razmer ni bila več sposobna učinkovito braniti Turkov. Med srbskim plemstvom je prišlo do razhajanj in nasprotujočih si interesov. Propad despotovine je povzročil začetek migracij, ki so zelo spremenile etnično sliko balkanskih dežel. Srbi so poselili obširna področja današnje Hrvaške ter Bosne in Hercegovine, na izpraznjeno Kosovo pa so prišli Albanci (Voje, 1994: 167). Po koncu despotovine in dokončnem propadu samostojne srbske srednjeveške države so Srbi stoletja živeli pod vladavino Otomanov. Ne glede na tako dolgo dobo sta se srbska družba in kultura razlikovali od turške, čemur so v veliki meri botrovali sami Otomani, ki prebivalstva niso silili v islamizacijo.

2. 2. SRBIJA OD KONCA OTOMANSKE NADOBLASTI

Od konca 16. stoletja dalje je moč turškega cesarstva vedno bolj slabela. Začele so se notranje reforme in Srbi so dobili več notranje avtonomije. Srbija je bila konec 18. stoletja dežela z milejšim čifluškim sistemom kot druge dežele na balkanskem polotoku. Domači knezi so za sultana pobirali davke, skrbeli za red in mir ter sodili za manjše prestopke, Turki pa so obdržali upravo pašaluka in sodstvo. Več svobode je dobila tudi pravoslavna cerkev. Iz beograjskega pašaluka so se morali izseliti osovraženi janičarji, vendar so se že leta 1801 vrnili. Načelovali so jim štirje dahije, ki so pašaluk razdelili na štiri dele. Vladali so nasilno in samovoljno, česar sultan ni mogel odpraviti. Ko so konec leta 1803 dahije začeli pobijati srbske kneze (seća knezova), je prišlo do prvega srbskega upora. Vodja upora je bil Djordja Petrović – Karadjordja, začetnik dinastije Karadjordjevićev. V začetku so Srbi zahtevali le avtonomijo, odhod dahij in janičarjev, pripravljeni pa so bili priznavati sultanovo nadoblast. Na srbsko prošnjo se je vmešala Rusija in napovedala Turčiji vojno. Leta 1807, po nekaj pomembnih zmagah, so Srbi razglasili svojo neodvisnot in postavili prve organe oblasti. Oblikovati se je začela redna vojska, skrbeli so za dvig šolstva in preskrbo prebivalstva. Pet let kasneje je morala Rusija zaradi vojne z Napoleonom skleniti s Turčijo mir. Srbi naj bi obdržali svojo samoupravo, vendar so Turki kljub temu zasedli beograjski pašaluk in se hudo maščevali. Mnogo Srbov je zbežalo v Avstrijo in Rusijo, med njimi skoraj vsi vodje upora s Karadjordjem na čelu.

Zaradi velikega pritiska se je leta 1815 začel drugi srbski upor, ki ga je vodil Miloš Obrenović. Miloš je bil eden redkih knezov, ki ni zbežal in se je izkazal za spretnega in nadarjenega politika. V drugem uporu so Srbi zahtevali predvsem zamenjavo uprave pašaluka, niso pa nastopili proti sultanu in turškemu prebivalstvu. Nekajkrat so premagali turško vojsko in kmalu osvobodili ves pašaluk. S strani sultana jim je bila priznana samouprava, popolna notranja avtonomija pa je bila s posebnim hatišerifom potrjena šele leta 1830. Miloš Obrenović je postal knez z nasledstveno pravico za

Obrenoviće, Karadjordja pa je po vrnitvi iz tujine dal ubiti. Z veliko potrpežljivostjo in vztrajnostjo je širil svojo oblast. Razvijati se je začelo srbsko gospodarstvo, naraščalo je število meščanstva, ponovno so vzpostavili avtonomijo srbske pravoslavne cerkve in uvedli šolski sistem. Turki so začeli odhajati iz Srbije.

Leta 1835 je Miloš na zahtevo ljudstva sprejel prvo ustavo. Po pritisku nasprotnikov (t.i. ustavobraniteljev) in intervenciji Rusije je bila tri leta kasneje zamenjana z novo, oktroirano oz. turško ustavo, po kateri je imel knez mnogo manjše pristojnosti. Da bi se zaščтил je Miloš organiziral vojaški udar, ki je propadel, zato se je moral umakniti v tujino. Formalno ga je nasledil sin Milan, vendar je zaradi mladosti in njegove bolezni namesto njega vladalo namestništvo. Po Milanovi smrti je prestol zasedel njegov mlajši brat Mihajlo, ki je zaradi nasprotovanj leta 1842 moral zapustiti državo. Za kneza je bil tako izvoljen Karadjordjev sin, Aleksander Karadjordjević, dejansko pa so v njegovem imenu vladali ustavobranitelji. Zagotovili so gospodarsko svobodo in organizirali centralistični birokratski aparat, ki je omogočal enoten gospodarski teritorij. Sprejet je bil Državni zakonik, ustvarjenih je bilo več znanstvenih, kulturnih in prosvetnih institucij. Vzpostavljena je bila nova družbena struktura, katere osnova je bil srbski kmet. Najbolj znana med ustavobranitelji sta bila Toma Vučić in Ilija Garašanin, slednji je tudi avtor znamenitega dokumenta **»Načertanije«** iz leta 1844. V njem je Garašanin povzel slavo, veličino in pomen srednjeveške Srbije in jo poskušal umestiti v aktualne družbenopolitične okoliščine v Evropi. Gre za nekakšno osnovo srbskega nacionalizma, saj so se njegove ideje kasneje mnogokrat ponavljale. **»Načertanije«** so osnova srbske samostojne zunanjepolitične doktrine. Dolgoročna naloga Srbije naj bi bila, da postane korak za korakom, z nacionalnim osvajanjem, politični center južnoslovanskih področij, ki so za bodočo srbsko državo strateškega pomena. Pri tem naj bi se Srbija opirala na Avstrijo in Rusijo, nasprotnici Turčije, in hkrati nastopala proti njuni politiki. Z geslom **»Balkan balkanskim narodom«** se Garašanin upira interesom velikih sil na Balkanu, dejansko pa gre v **»Načertanijah«** za politiko razširitve

centralistične birokratske Srbije na ekonomsko šibkejšo balkansko deželo. Zaradi prevelikega vpliva uradništva je moral leta 1858 Aleksander abdicirati v korist ostarelega Miloša Obrenovića. Miloš je ponovno želel vpeljati absolutistično oblast, kar mu ni uspelo, in že po dveh letih ga je zamenjal sin Mihajlo, tudi že drugič na prestolu. Uvedel je centralistični in absolutistični sistem vladanja in aktivno vodil zunanjo politiko. Srbijo je skušal napraviti za vodilno državo na Balkanu. Leta 1868 je padel kot žrtev atentata, nasledil ga je sin Milan. Leto kasneje je bila izdana nova ustava, precej nedemokratična, a pomembna za nadaljnji razvoj Srbije v meščansko državo. Leta 1876 je Srbija skupaj s Črno goro stopila v vojno s Turčijo, bila pa je nepripravljena in zato poražena. Brez posredovanja Rusije bi bila katastrofa neizbežna. Na strani Rusije je Srbija že čez mesec dni ponovno stopila v vojno in zavzela Niš, Pirot, Vranje in Leskovac. Vse to je po berlinskem kongresu obdržala in dobila mednarodnopravno priznano samostojnost. Leta 1882 je Milan postal srbski kralj in kraljevina je začela doživljati hitrejši gospodarski razvoj. Že v sedemdesetih letih so se v Srbiji začele razvijati stranke, ki so formalno organiziranost razvile šele kakih deset let pozneje. Kralj je pod pritiskom radikalov leta 1888 moral dovoliti revizijo ustave, ki je bila precej bolj demokratična in liberalna. Leto kasneje se je odpovedal prestolu v korist sina Aleksandra, ki je ostal brez otrok, tako da je z njim izumrla dinastija Obrenovićeve. Po atentatu nanj je leta 1903 na prestol ponovno prišla dinastija Karadjordjević, in sicer v osebi kralja Petra I. Znova je bila uvedena ustava iz leta 1888 in do prve svetovne vojne se je v Srbiji ustalil parlamentarni sistem. Na oblast so prišli radikali z Nikolo Pašićem na čelu, dovoljene so bile sindikalne in delavske organizacije. Istega leta je bila ustanovljena socialdemokratska stranka. Srbija se je začela naslanjati na Rusijo in Francijo in zato prišla v konflikt z Avstro-Ogrsko. Odnosi z Avstro-Ogrsko so se tako poslabšali, da je ob aneksiji Bosne in Hercegovine leta 1908 prišlo skoraj do izbruha vojne. Srbija je uživala vse večji ugled med južnimi Slovani v Avstro-Ogrski in se istočasno povezovala z drugimi balkanskimi državami proti vse šibkejši Turčiji. Z balkanskima vojnama, ki sta se odvijali v letih 1912 in 1913,

se je Srbija ozemeljsko skoraj podvojila. Dobila je Kosovo in Metohijo ter ozemlje današnje Makedonije in povečala število prebivalstva iz 3 milijonov na okoli 4,5 milijona (Granda, Rozman, 2001: 24-25, 106-108; Svetovna zgodovina, 1976: 527).

2. 3. PRVA SVETOVNA VOJNA, KRALJEVINA SHS IN KRALJEVINA JUGOSLAVIJA

Prva svetovna vojna je za srbski narod pomenila veliko preizkušnjo. Zahtevala je ogromno število žrtev med vojaki in civilisti. Vojna in potek vojaškega dogajanja med njo sta omogočila, da so različne ideje, ki so se odražale v niški, krfski in majniški deklaraciji dobile otipljivejšo obliko. Pomenile so korak naprej k združevanju južnoslovanskih narodov. Jugoslovansko vprašanje se je lahko zastavilo tudi v mednarodnih odnosih, pri čemer je najpomembnejšo vlogo imela Srbija iz že znanih razlogov. Bila je samostojna država, članica antantnih sil in imela je vojaško silo, kar ji je omogočilo, da si je druge dejavnike združevanja podredila. Kot posledica razpada Avstro-Ogrske je bila 29. oktobra 1918 ustanovljena Država Slovencev, Hrvatov in Srbov. Že v začetku novembra je v Ženevi prišlo do pogajanj med delegacijama Narodnega vijeća, vrhovnega predstavniškega telesa države SHS, in srbske vlade o združitvi. Dosegli so sporazum o (kon)federalni združitvi, vendar ženevske deklaracije nista priznala ne regent Aleksander ne srbska vlada. Nikola Pašić, vodja srbske delegacije, je s svojim odstopom omogočil, da sporazum ni bil uresničen. Do združitve Srbije z Državo SHS v enotno Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev je prišlo 1. decembra 1918, že pred tem pa sta se s Kraljevino Srbijo združili Črna gora in Vojvodina. V nasprotju z ženevskim sporazumom, ki je določal, da bo o obliki države sklepala Ustavodajna skupščina, je bila vnaprej izsiljena monarhija s Karadjordjevići, kar je bil pglavitni garant srbske nadvlade. Proces centralizacije oblasti je bil nato sklenjen s prvo ustavo, ki so jo v konstituenti sprejeli 28. junija 1921 brez

navzočnosti najmočnejših slovenskih in hrvaških strank. Vidovdanska ustava je temeljila na monarhiji, centralizmu in unitarizmu. Srbska hegemonija se je kazala tako v vladi kot v vojski, kjer so večino mest zasedali srbski predstavniki. Skupna država je za različne narode pomenila neenake pogoje za nacionalni razvoj, zato so nacionalni spopadi pretresali državo ves čas njenega obstoja. Napetosti so se zaostrovale in državna kriza je dosegla višek 20. junija 1928, ko je srbski nacionalist Puniša Račić v skupščini streljal na poslance Hrvaške kmečke stranke. Dva poslanca je ubil, ranam pa je kasneje podlegel tudi voditelj omenjene stranke Stjepan Radić. Proglašeno je bilo izredno stanje, vrstile so se zahteve po svobodnih volitvah in novi ustavi. Vlada je za umiritev razmer uporabila sredstva državnega terorja. 6. aprila 1929 je v dogodke posegel kralj in uvedel diktaturo. Država se je preimenovala v Kraljevino Jugoslavijo. Centralizem in unitarizem sta segla na vsa področja, razveljavljena je bila ustava in ukinjen parlament. Imenovana je bila vlada, ki jo je vodil general Petar Živković in začelo se je preganjanje nasprotnikov režima. Meščanske stranke so obsojale diktaturo, zahtevale parlamentarizem, rešitev nacionalnega vprašanja in poudarjale princip narodne suverenosti, vendar so izražale zelo različne poglede na ureditev države. Med njimi so bili številni predlogi za federativno ureditev. Še pred začetkom druge svetovne vojne je prišlo v Jugoslaviji do nove krize. Leta 1934 je makedonski terorist s podporo ustašev in italijanske tajne policije v Marseillesu ubil kralja Aleksandra. Namestništvo, ki je v imenu mladoletnega kralja prevzelo oblast, politike ni bistveno spremenilo (Repe, 1995: 84-96; Pirjevec, 1995: 11-109).

Razmere v državi pred vojno so bile tako kaotične, da se ob nemškem napadu nihče razen Srbov ni bil pripravljen boriti (Sowards v Repac, 2001:27). Jugoslavija je bila okupirana in razkosana, razpadla je na več delov z različnimi kolaboracionističnimi vodstvi. V Srbiji sta bila to Milan Nedić in Dimitrije Ljotić, ki sta se trudila izkoristiti razmere in v novih okoliščinah oblikovati Veliko Srbijo. Nemci so Nediću že leta 1941 za sodelovanje kvizlinških enot obljubili avtonomnost Srbije in tako je računal, da bo mejo Srbije lahko postavil globoko na ozemlje Bosne. Podobno obljubo je na hrvaški

strani dobil Ante Pavelić. Ustanovljena je bila Neodvisna hrvaška država, ki je začela uresničevati cilje skrajnih hrvaških nacionalistov. Začelo se je preganjanje Srbov, Romov in Judov. Nasprotja med Srbi in Hrvati so tako dobila nove razsežnosti. Kljub vztrajnim poskusom Nediću in njegovim kolegom nikoli ni uspelo doseči zadanih ciljev, saj Nemci o kakšni Veliki Srbiji niso hoteli niti slišati (Repac, 2001: 27).

Iz ostankov bivše redne kraljeve vojske se je oblikovalo četniško gibanje pod vodstvom Draže Mihajlovića, ki je ostal zvest kralju in je zato užival podporo zahodnih zaveznikov. Na drugi strani se je širom Jugoslavije vzpostavilo močno partizansko odporniško gibanje pod vodstvom predvojno prepovedane komunistične partije, ki jo je vodil Josip Broz – Tito. Kmalu je med tema dvema skupinama prišlo do odkritih konfliktov. Draža Mihajlović se je v tem boju začel vedno bolj naslanjati na okupatorja, zaradi česar so zahodni zavezniki priznali Titovo odporniško gibanje za edino pravo. Tito je s tem dobil proste roke za obračun z vsemi nasprotniki in za udejanjanje sistema po meri komunistične partije.

2. 4. SRBIJA V TITOVU JUGOSLAVIJI

Celoten povojni jugoslovanski razvoj do razpada države je označevalo dejstvo, da je iz vojne kot najmočnejša politična sila izšla komunistična partija, ki ji je nato uspelo obdržati oblast polnih petinštirideset let. Kot glavna organizatorica upora je poskrbela, da se je njena prevladujoča vloga ohranila v vseh političnih, vojaških in represivnih organih (Repe, 1995: 279). V vsem času vodenja Jugoslavije je Tito skušal preprečiti, da bi država doživela isto usodo kot njena predhodnica. Srbi so bili namreč najštevilčnejši narod, bilo jih je kar dvakrat več od drugega največjega naroda, Hrvatov. Zaradi strahu, da bi se država znašla pod hegemonijo enega naroda, so bile zaporedne povojne ustave zasnovane tako, da so uravnovešale institucionalna pooblastila po posameznih republikah. V nenehnem prizadevanju za enakopravnost republik

je Tito opravljaj čistke najprej med Srbi, nato med Hrvati in Muslimani (Silber, Little, 1996: 27). Z amandmaji v letih 1967, 1968 in 1971 se je država začela dejansko federalizirati. Ta proces je po težkih razpravah dosegel vrh z ustavo leta 1974, čemur so najbolj nasprotovali prav Srbi (Repe, 1995: 291). Še vedno je bilo povsem jasno, kdo ima vajeti v rokah - Jugoslavija je bila enostrankarska država pod nadzorom enega moža. Imela je zvezno skupščino, šest republiških in dve pokrajinski skupščini. Nad vsem tem je bedela Zveza komunistov Jugoslavije, ki se je leta 1952 na 6. kongresu preimenovala iz Komunistične partije Jugoslavije. V Jugoslaviji je obstajalo deset Zvez komunistov – po ena v vsaki od šestih republik, dve pokrajinski, ena na zvezni ravni in ena v JLA. Tudi v zunanji politiki je Tito uspešno krmaril med Vzhodom in Zahodom. Ko se je njegovo zdravje začelo krhati, se je z njim začelo krhati tudi delovanje zveznih ustanov. V prizadevanju, da si najde naslednika, je ustvaril kolektivnega šefa države, osemčlansko predsedstvo, ki ga je sestavljalo šest predstavnikov republik in dva predstavnika pokrajin (Silber, Little, 1996: 27). V celotnem obdobju povojne Jugoslavije je med Srbi pogosto prihajalo do nacionalističnih izbruhov, vendar jih je Tito s politiko bratstva in enotnosti dokaj uspešno »krotil«. Po njegovi smrti pa so odkrito stopila na plan. O srbskem nacionalizmu več v naslednjih poglavjih.

3. MITSKI ELEMENT

Politični mit je tista vrsta mitskih pripovedi, ki se nanašajo na skupne pogoje življenja ljudi, na začetke, razvoj in spremembe reda v človeški skupnosti ter na njeno notranje ravnotežje in kohezijo. Politični miti za razliko od ostalih težijo, da se vzpostavijo kot osnova verovanja in prepričanja ljudi o njihovem družbenem poreklu in političnih odnosih v njem oz. kot važne predstave o državi, politični avtoriteti, vodstvu, hierarhiji, moči in vladanju, spoštovanju reda, enakosti ali neenakosti in podobno (Matić, 1984: 103). Paul Mojzes,

pennsylvanijski proučevalec vzhodnoevropske mitološke in religijske dinamike jugoslovanskega rodu, ugotavlja, da so pri balkanskih narodih posebno pomembni štirje miti. Prvi je mit *zemlje in krvi*. Zemljo, na kateri so kdaj koli živeli pripadniki določene nacionalne skupine, občutijo kot sveto. Veličastna nacionalna država obstaja v osnovni nepretrganosti od srednjega veka dalje. Takratni ljudje naj bi nacionalizem občutili na enak način kot njihovi današnji sodobniki. Tuji vladarji so dosledno hudobni in v nikakršnem primeru ne prispevajo k civilizacijskemu napredku. Mit pravi, da se mora vsaka posamezna nacionalna skupina boriti proti neprestanim poskusom, da bi jo oropali njene nacionalne in verske identitete. Drugi pomemben mit je *sindrom križanja in vstajenja* oz. mit spreminjanja porazov v zmage. Večina prebivalcev Balkana je spoznavala preteklost iz herojskih epskih pesmi, ne pa s proučevanjem zgodovine. Epske pesmi vedno povečujejo domačega narodnega junaka in črnijo tujca in izdajalca. Poraze spreminjajo v zmage. Ta mit je najbolj izrazito prisoten prav pri Srbih. Tretji in morda najpomembnejši mitski element je *mitološko dojetje časa*. Pojma preteklost in sedanost sta namreč tako prepletene, da ti narodi zamero iz daljne preteklosti občutijo kot sedanjo bridkost. Prav tako verjamejo, da sedanje dejanje lahko ne le opere čast, ampak celo izniči in popolnoma obrne poraz iz preteklosti. Zdi se, kot da bi znova in znova poskušali popravljati neuspehe iz preteklosti. Četrty mit je *povečevanje vojne in nasilja kot najboljše poti za doseganje in ohranjanje svobode*. Tradicije nenasilnega odpora ali pacifizma ni, ljudje so pripravljeni žrtvovati vse, da bi zmagali v novi bitki. Veliki heroji so vselej tisti, ki povzročijo sovražniku največjo škodo. Njihova imena so zapisana v zgodovinskih knjigah, kot da bi prav oni največ prispevali k narodovi blaginji (Mojzes, 1995: 21-26).

3. 1. MITOLOGIJA MILOŠEVIĆEVEGA POPULIZMA

Milošević je z artikulacijo starih mitov naredil iz uradnega političnega diskurza mitsko pripoved, s katero se ni bilo težko identificirati. Postala je zamenjava za

žargonski politični diskurz birokratov. Stari epi in junaške pesmi so bili napram suhoparnim političnim govorom model učinkovite retorike, kratkih, jasnih stavkov in zanesenih poudarkov (Salecl, 1993: 155,156). Srbski avtoritarni populizem je proizvedel celo mitologijo boja proti zunanjemu in notranjemu nacionalnemu sovražniku. Prvi in največji sovražnik so bili Albanci, ki naj bi z željo po odcepitvi srbske avtonomne pokrajine Kosovo, kradli srbsko zemljo in kulturo. Drugi sovražnik, ki ogroža oblast ljudstva in od znotraj spodjeda srbsko nacionalno identiteto, je bila narodu odtujena birokracija. Tretji sovražnik so postali Hrvati, ki naj bi izganjali srbsko prebivalstvo iz »zgodovinskih« srbskih ozemelj na Hrvaškem. Nenazadnje so konec osemdesetih let, poleg Albancev, za Srbe postali nacionalni sovražniki tudi Slovenci, ki naj bi s podpiranjem albanskega separatizma omejevali moč Srbije (Salecl, 1993: 151). Pri vsem tem je bilo pomembno oživljanje starih mitov, pripovedi in pesmi, ki opisujejo zgodovinske boje srbskega ljudstva s Turki. Srbska mitologija je vedno predstavljala bistveno točko nacionalne identifikacije in voditeljem uporov proti Turkom dajala status svetnikov. Kosovska bitka je tako postala izvor cele vrste primerjav z boji srbskega naroda z Albanci. Miloševića so primerjali z nekdanjim junakom Obilićem, Vllasija pa s sovražnim turškim sultanom Muratom. Ta simbolna identifikacija je dala novim vodjem poseben položaj. Poleg tega, da so dobili avreolo svetosti ljudskih junakov, jim je bilo omogočeno, da za nazaj popravijo zgodovinsko krivico, ki se je zgodila s porazom na Kosovem polju. Diskurz antibirokratske revolucije se je vračal v čas turških bojev in želel poudariti, da so Miloševićevi vojščaki edini, ki lahko končajo šeststoletno vazalstvo srbskega naroda (Salecl,1993: 155). Posebno mesto v identifikaciji z junaško srbsko zgodovino imajo kosti. Srbski populizem je s prenosom kosti carja Lazarja na Kosovo oživel stare pravoslavne rituale. Ritual prenašanja kosti je označil novo rojstvo simbolne skupnosti, saj so tako simbolno potrdili, da je bilo Kosovo vedno zibelka srbstva (Salecl, 1993: 153).

4. OBUJANJE SRBSKEGA NACIONALIZMA

Izbruhi nacionalizma po razpadu socializma so bili reakcija na dolga leta partijske vladavine, ki je v ljudeh zabrisala večino tradicionalnih identifikacij (Salecl, 1993: 141). Tako se je v poznih osemdesetih letih v Srbiji začel »dogajati narod«, potem ko je naglo plahnela ideološka postava, ki je ohranjala skupaj jugoslovansko državo. Srbski nacionalizem, ki ga je nekaj desetletij po vojni uspešno slepila in nadomeščala komunistična ikonografija s Titovim kultom na čelu, se je po razkrajanju komunizma vrnil še silovitejši. To se je izkazalo kot nevarnost za sosednje narode, pa tudi za Srbe. Zgrajen na mitoloških razlagah in zlorabah srbske zgodovine je deloval iracionalno in destruktivno. Na čelo srbskega nacionalnega vrenja se je povzpел voditelj, ki se je otresel socialistične samoupravne latovščine in je govoril preprosto, tako, da so ga ljudje razumeli. Opozoril je na srbsko vprašanje in ponujal zanj hitre, dokončne rešitve. Njegove besede so legle rojakom globoko v zavest, predvsem tiste z obljubami o popravi krivic in blagostanju (Možina, 1999). Ekstremni nacionalisti na svet gledajo s črno-belo tehniko, razlike poenostavljajo na odnose prijatelj-sovražnik, vaši-naši. Svet je po njihovem razdeljen na dva nasprotna si tabora, na kraljestvo svetlobe in kraljestvo teme, brez vsakih odtenkov. V sebi ne morejo zatreti sovraštva, zato so vedno obrnjeni v preteklost in odvisni od nje (Tomac, 1999: 64). Kljub temu, da lahko z gotovostjo rečemo, da je bil Milošević človek, ki je podpihoval srbski nacionalizem, pa vsekakor ne moremo reči, da je bil on tisti, ki je iznašel srbsko nacionalno vprašanje. To je bilo prisotno že v predvojni Jugoslaviji, pa tudi, sicer prikrito, v Titovi Jugoslaviji. Prvo večjo manifestacijo srbskega partikularizma lahko uvrstimo v šestdeseta leta. Takrat je bila zaključena obnova poveljne države in Tito se je začel resneje ukvarjati s procesi decentralizacije. To je bilo nujno potrebno, če je želel omejiti kakršnokoli potencialno obnovo velikosrbskih idej. V ustavi leta 1963, katere idejni oče je bil Kardelj, so republike dobile več pravic, zato je bil pritisk centralistov ogromen. Aleksander Ranković, ki je imel kot organizacijski sekretar ZKJ vso

oblast nad partijo, prav tako je bil na čelu Udbe, je za privolitev v ustavo zahteval zase mesto podpredsednika države. Mnogi so ga zato imeli za Titovega naslednika. V naslednjih letih so poleg ekonomskih in kadrovskih vprašanj v ospredje vse bolj začela prihajati nacionalna vprašanja. Maršal je obsojal šovinistične elemente, Kardelj pa je poudarjal, da ima vsak narod pravico, da živi in se razvija v skladu z rezultati svojega dela. Kot posledica tega je bil leta 1966 Ranković odstavljen, z amandmaji v letih 1967, 1968 in 1971 pa se je država začela dejansko federalizirati. Ranković je bil obtožen za birokratskega centralista, nasprotnika ekonomskih reform, ustvarjanja države v državi, vodenja vzporedne politike in zarote proti Titu (Vujačić, 1995). Z umikom predstavnika »trde« komunistične struje je bila odpravljena največja zapreka pri uresničitvi Titovega načrta (Repac, 2001: 31). Leta 1968 je z ustavnimi amandmaji dodelil dvema srbskima pokrajinama, Vojvodini in Kosovu, status avtonomnih pokrajin in razglasil Muslimane v Bosni in Hercegovini za samostojno narodno skupnost. Poudarjanje nacionalnih posebnosti v sosednjih republikah in pokrajinah ni moglo biti pogodu številnim Srbom, saj je slabilo njihovo vodilno vlogo v Jugoslaviji. Odvzeta jim je bila relativna večina, ki so jo odtlej imeli v skupščini. Z Rankovićevo odstranitvijo in naglimi ekonomskimi reformami so Srbi postajali vse bolj nezadovoljni s svojo državniško vlogo (Pirjevec, 1995: 285, 286). Že istega leta je decentralizacijske procese obtožil pisatelj Dobrica Čosić, ki je postal duhovni oče sodobnega srbskega nacionalizma. Opozoril je na vse slabši položaj srbskega ljudstva ter indiferentnost Zveze komunistov Kosova glede naraščajočega albanskega nacionalizma, ki je povzročal izseljevanje Srbov iz regije (Vujačić, 1995). Dogodek seveda ni ušel pozornosti maršala Tita, ki ga je zaskrbljeno komentiral: *»Čosićevo nastopanje daje slutiti, da je na pohodu srbski nacionalizem. Če se bo takšno stališče do Kosova širilo, potem bo to zelo slabo za Srbijo in Jugoslavijo.«* (Pirjevec, 1995: 286). Na amandmaje se je leta 1971 burno odzval tudi profesor na beograjski pravni fakulteti, Mihajlo Djurić, ki je trdil, da je po novi ureditvi Jugoslavija le nekaj več kot »geografska entiteta«. Meje Republike Srbije naj ne bi bile niti nacionalne, niti zgodovinske,

saj zunaj pristojnosti Republike Srbije živi okrog 40 % vseh Srbov. Djurić je bil zaradi povedanega obsojen na zaporno kazen, njegove ideje so se v naslednjih letih odražale v številnih dokumentih (Vujačić, 1995). Proces federalizacije je po težkih razpravah dosegel vrh z ustavo leta 1974. Zvezni organi so bili sestavljeni po delegatskem načelu iz predstavnikov republik in avtonomnih pokrajin in s kratkimi mandati, pomembne odločitve pa naj bi se sprejemale s soglasjem. Obenem je ustava Zvezi komunistov priznala položaj edinega oblastnega dejavnika in tako preprečila, da bi se v Jugoslaviji razvila še druga konkurenčna sila – Srbija (Repe, 1995: 291). Oba, tako Tito kot Kardelj, sta se nadvse bala srbskega nacionalizma in srbskih ekspanzionističnih in hegemonističnih teženj. Dokler je bil Tito živ, neposrednih napadov na ustavo ni bilo, čeprav je bil že v sedemdesetih letih sklenjen tihi dogovor med delom srbske politike in vojsko, da je treba ustavo zrušiti. Predsedstvo SR Srbije je vprašanje avtonomnih pokrajin hotelo odpreti že leta 1977 z izdelavo t.i. »plave knjige«, tri leta kasneje pa je Titova smrt ponudila dolgo pričakovano priložnost za spremembo sistema (Repe, 2000a: 12). Vse bolj je na dnevni red prihajal problem Kosova, kjer je v začetku osemdesetih let prihajalo do množičnih etično obarvanih demonstracij z zahtevo po republiki. Albanci so postali za Srbi, Hrvati in Muslimani – vzporedno s Slovenci – četrta etnična skupnost v federaciji. Srbi so bili odločno proti zahtevam Albancev in ogorčeni nad dejstvom, da se je delež srbskega prebivalstva v pokrajini med letoma 1971 in 1981 zmanjšal z 21 % na 14,9 % (Pirjevec, 1995: 361,362). Leta 1986 je prišlo v Beogradu pred zvezno skupščino prvič do množičnih protestov kosovskih Srbov, ki so hoteli opozoriti srbsko javnost ter republiške in zvezne voditelje na resnost kosovske krize. Ker pa je bila prav Kosovu posvečena tolikšna pozornost v srbski mitologiji, je bila tako dana podlaga za kasnejše nacionalistično ozračje (Vujačić, 1995). Nacionalistične ideje so se oblikovale v konkretne zahteve in dobivale vse večjo podporo v prebivalstvu. Splošni nacionalni pijanosti se niso znali izogniti niti najbolj tenkočutni intelektualci, ki so pozabili na svoje ideale in se začeli množično zbirati pod svetimi zastavami domovine (Pirjevec, 1995:

380). Strategija vsesrbskega nacionalnega gibanja se najbolje odraža v Memorandumu Srbske akademije znanosti in umetnosti, ki ga je leta 1986 napisala skupina akademikov. Ta dokument je igral veliko vlogo v razpadu Jugoslavije, saj je bil sinteza velikosrbske politike (Tomic, 1999: 69).

4. 1. MEMORANDUM SANU

Memorandum SANU, katerega odlomke so konec septembra 1986 objavile beograjske *Večernje novosti*, je sestavila komisija šestnajstih članov pod vodstvom njenega podpredsednika Isakovića in po navdihu Dobrice Čosića. Položaj srbskega naroda je bil v njem prikazan kot katastrofalen (Pirjevec, 1995: 381). Memorandum je imel ogromen odmev po vsej Jugoslaviji. Povsod, razen v Srbiji, so ga razumeli kot izrazito protikomunistični in srbski nacionalistični manifest. Glavne srbske zamere, navedene v Memorandumu, lahko shematično razdelimo v pet sklopov (Vujačić, 1995):

1. Po letu 1925 je po navodilu Kominterne Komunistična partija Jugoslavije sistematično podpirala secesionistična gibanja in tako delovala v smeri razpada jugoslovanske države. Zato je bila taka politika izrecno protisrbsko naravnana.
2. Čeprav so jugoslovanski komunisti kasneje spremenili svojo politiko, kaže dejstvo, da do leta 1945 ni obstajala srbska komunistična organizacija, na dosledno protisrbsko delovanje. Kot posledica tega so srbski komunisti imeli malo vpliva pri postavljanju temeljev nove države.
3. Povojna gospodarska politika je tako dajala prednost Sloveniji in Hrvaški na račun Srbije, ki je bila prisiljena podpirati manj razvite regije in hkrati prodajati naravna bogastva pod tržno ceno razvitim republikam. Ob upoštevanju dejstva, da sta bili, vsaj po letu 1966, ključni osebnosti v komunistični eliti Tito (Hrvat) in Kardelj (Slovenec), to niti ni tako

presenetljivo. Tako ni nič čudnega, da sta bili prav Slovenija in Hrvaška glavni zagovornici konfederacije.

4. Kot posledica sprejetja ustave leta 1974 so Srbi kot narod postali razdeljeni. Poleg tega da so bili prikrajšani za svojo kulturo, so bili Srbi na Hrvaškem podvrženi tudi močni kulturni asimilaciji.
5. Najbolj dramatično pa se protisrbska politika kaže na Kosovu. Srbi na Kosovu so namreč izpostavljeni fizičnemu, političnemu, kulturnemu in zakonskemu genocidu. Od rešitve kosovske krize je tako odvisen obstoj celotnega srbskega naroda.

SANU se je pred plazom kritik skušala braniti s trditvijo, da je bil Memorandum samo osnutek za notranjo uporabo in da je bil objavljen brez njenega soglasja. Toda že v dejstvu, da je prišel na dan, so mnogi videli politično intrigo, ki naj bi pospešila polarizacijo sil v okviru ZK Srbije v korist ekstremističnih skupin (Pirjevec, 1995: 382). Ob prebiranju časopisnih člankov iz tistega časa je opaziti, da je Memorandum naletel na negativen odziv, saj so ga, predvsem na Hrvaškem in v Sloveniji, imeli za tipično razglašanje velikosrbskih teženj. Memorandum sta obsodila tudi predsednik predsedstva Srbije Ivan Stambolić in vodja beograjske partije Dragiša Pavlović, prav tako tudi srbska sredstva obveščanja.

5. VZPON SLOBODANA MILOŠEVIĆA

Memorandum SANU je bil teoretični in ideološki temelj za vsesrbsko nacionalno gibanje s ciljem, da se ustanovi Velika Srbija. Izvršitelj te politike je bil Slobodan Milošević s svojo skupino, ki je s spretno propagando in manipulacijo na svojo stran pridobila tudi večino Srbov iz drugih republik s parolami: *»Vsi Srbi morajo živeti v eni državi«, »Srbija je povsod, kjer živijo Srbi in kjer se nahajajo srbski grobovi«, »Srbi imajo pravico te cilje doseči z vsemi sredstvi, institucionalno ali izveninstitucionalno, po mirni poti ali z*

bojem«. Milošević se je odločil za t.i. protibirokratsko revolucijo, ki je v Srbiji počistila z razumnimi ljudmi iz politike, medijev in javnih služb, in orožje (Tomac, 1999: 69, 70).

5. 1. BIOGRAFIJA SLOBODANA MILOŠEVIĆA

Slobodan Milošević se je rodil v Požarevcu, 20. avgusta 1941, učiteljici in predani komunistki ter pravoslavnemu duhovniku črnogorskega rodu. Slobodana in njegovega starejšega brata Borislava je oče Svetozar kmalu zapustil – vzel si je življenje. Sinova je v težkih socialnih razmerah vzdrževala mati Stanislava, ki je življenje desetletje kasneje prav tako končala s samomorom. Družinsko tragedijo je na enak način dopolnil njun stric. Slobodan je osnovno šolo in gimnazijo končal v Požarevcu, Pravno fakulteto pa v Beogradu. Sošolci in učitelji se ga spominjajo kot pridnega dijaka, ki ni maral telovadbe in ki je, malce nenavadno, redno nosil suknjič in kravato. V gimnazijskih letih je spoznal Mirjano Marković, v partizanih rojeno nezakonsko hčer revolucionarja Mome Markovića, njen stric Draža pa je bil več let predsednik ZK Srbije. Mirjanina mama Vera Miletić, znana partizanska aktivistka med vojno, je bila leta 1943 ujeta in je pod prisilo povedala imena pomembnih političnih aktivistov. Čeprav so jo ubili, je bila kasneje v komunistični hagiografiji označena za izdajalko. Prav zaradi občutka krivde naj bi bila njena hči Mirjana, profesorica sociologije in marksizma na beograjski univerzi, tako vneto predana komunizmu. Slobodan in Mirjana sta postala nerazdružljiva in se kasneje poročila. Postala je njegova nepogrešljiva politična sodelavka in najzvestejša zaveznica. V njunem zakonu sta se jima rodila hči Marija in sin Marko, ki danes sodita v tanek sloj srbskih novodobnih bogatašev. Slobodan je tako skupaj z Mirjano že v mladih letih z zanimanjem poslušal politične debate za domačimi zidovi in prek njene družine, ki je imela člane v srbskem partijskem vrhu in tesne zveze s Titom, dobil stik z visoko politiko. Milošević je tako začel svojo kariero kot delaven, dobro podkovan

»partijski aparatčik«, kasneje pa je deloval v gospodarstvu. Zvezi komunistov se je priključil leta 1959, kot srednješolec, prve korake v politiki pa je naredil na beograjski univerzi, kjer je vodil ideološko komisijo v partijskem komiteju. Leta 1966 se je zaposlil kot svetovalec beograjskega župana za gospodarska vprašanja. V mestni skupščini je vodil tudi informativno službo in to delo opravljal do leta 1969. Nato se je začela njegova kariera v gospodarstvu. Pod okriljem Zveze komunistov se je zaposlil v podjetju Tehnogas, kjer je bil do leta 1973 namestnik generalnega direktorja Ivana Stambolića. Stambolić je bil Miloševićev prijatelj, poročna priča in velik zaupnik, predvsem pa človek, ki je pripomogel k njegovemu političnemu vzponu. Stambolić, ki je leta 1975 postal predsednik srbske vlade, ga je nato postavil za direktorja Beograjske banke in njene podružnice v Washingtonu. Slobodan je tako nekaj časa preživel v ZDA. Med zahodnimi poslovneži se je izkazal kot izredno šarmanten človek, o njem so imeli diplomati pozitivno mnenje in ga sprejemali kot enega izmed nosilcev liberalnih sprememb v socialističnem aparatu. Prvi pomembnejši politični uspeh je Milošević dosegel leta 1984, ko je Stambolić postal predsednik ZK Srbije, njemu pa prepustil izredno občutljivo funkcijo vodje beograjskih komunistov. Pravi vzpon v njegovi politični karieri pa se je začel leta 1986, ko je njegov zaščitnik Stambolić postal predsednik predsedstva SR Srbije, Miloševića pa je kot svojega naslednika postavil na mesto predsednika ZK Srbije. Nič v njegovem obnašanju tedaj ni kazalo, da bo kmalu postal prvak srbskega nacionalizma. Približno v istem času je »luč sveta« ugledal Memorandum, ki ga je Stambolić, kot že rečeno, ostro obsodil, Milošević pa je tedaj modro molčal in si utrjeval oblast. Prav vprašanje v zvezi z Memorandumom ga je kmalu pripeljalo v spor z nekdanjim političnim botrom, ki je še istega leta postal njegova prva politična žrtev (Vujačić, 1995; Izgoršek, 1997; Milošević, 1989; Potočnik, 2001; Možina, 1999).

5. 2. »NIHČE VAS NIMA PRAVICE TEPSTI«

»S spremembami v političnem sistemu je potrebno omogočiti SR Srbiji, da ustvari status, ki ga nima, status Republike, enakopraven s statusom vseh drugih republik v Jugoslaviji.« (Milošević, 1989: 121).

V knjigi *Godine raspleta*, kjer so zbrani Miloševićevo govori od leta 1984 dalje, lahko zasledimo mnogo takšnih idej, vendar si je Milošević dejansko sloves zaščitnika Srbov pridobil šele v noči 24. aprila 1987 med obiskom na Kosovu. Za mladega voditelja ZK Srbije je bila to nepričakovana sreča. Pogovorov s tamkajšnjimi krajevnimi voditelji bi se moral udeležiti srbski predsednik Stambolić, ta pa je po naključju poslal Miloševića. Ta poteza je sprožila niz dogodkov in Stambolić jo je moral plačati z izgubo svojega položaja (Silber, Little, 1996: 36). Kmalu je namreč postalo jasno, da bo tisti, ki si bo pridobil kosovske Srbe, postal nesporni voditelj vseh Srbov. Pred šolskim poslopjem na Kosovem polju, kjer se je Milošević sestal z delegati, je prišlo do prerivanja s policijo in takrat je Milošević dejansko in simbolično stopil med ljudi in na politično prizorišče. V želji, da bi si pridobili njegovo pozornost, so demonstranti vpili o albanskem zatiranju. Ko so prevladujoči albanski policisti uporabili silo, da bi razkropili množico Srbov in Črnogorcev, je Milošević izrekel stavek, ki mu je zagotovil prostor v nacionalni mitologiji še dolga leta: **»Nihče vas nima pravice tepsti!«** (Vujačić, 1995). Miloševićevo govor je dal barvo razpoloženju. Potrpežljivo je poslušal izpovedi kosovskih Srbov, njihove zahteve po izrednem stanju in odpravi avtonomije Kosova ter čustvoval z njimi z besedami, da se tu dogajajo stvari, ki se v civiliziranemu svetu ne dogajajo že dolga stoletja. Začutil je privlačno moč množice: *»Želim vam povedati prijatelji, da morate ostati tukaj. To je vaša dežela, tukaj so vaše hiše, vaše njive in travniki, vaši spomini. Seveda ne smete zapustiti svoje dežele samo zato, ker se v njej težko živi, ker ste zaradi krivic in ponižanj pod pritiskom. Nikoli ni bilo podobno srbskemu in črnogorskemu narodu, da bi se vdali brez soočenja s težavami in da bi demobilizirali ljudi, ko je čas za boj. Tukaj morate*

ostati zaradi svojih prednikov in potomcev, sicer boste svoje prednike osramotili in potomce razočarali.» (Milošević, 1989: 143, 144).

Srbi na Kosovu so slišali točno to, kar so želeli in nacionalistične sile so nepričakovano dobile zaveznika in novega vodjo v samem vrhu komunistične organizacije. Ivan Stambolić, takrat še nesporen voditelj Srbije, je po Miloševićevi vrnitvi dejal, da je bil le-ta ves spremenjen in da je bil zaradi Kosova v ognju (Silber, Little, 1996: 37). Televizija je prizore s Kosova znova in znova ponavljala in z njimi hipnotizirala gledalce, predvsem znamenite besede, ki so postale vogelni kamen kulta Slobodana Miloševića. Ta je odkril politično moč naroda in skupaj z mediji, ki si jih je podredil, spočel čarobno formulo za svoj meteorski vzpon (Možina, 1999).

5. 3. OSMA SEJA CK ZK SRBIJE

Pred aprilskim obiskom je Milošević kazal malo zanimanja za položaj na Kosovu, potem pa je spoznal, da lahko, če se loti tega področja, postane srbski voditelj. Čez poletje je njegovim sodelavcem uspelo, da so z lobiranjem in pritiski zbrali kup obtožb na račun Stambolića. Propad med nekdanjima prijateljema in zaveznikoma je postajal vse globlji. V Beogradu so se vrstile javne demonstracije zaradi kosovskega vprašanja, vojaško in politično vodstvo je bilo na trnih (Silber, Little, 1996: 39). Brez pretiravanja lahko rečemo, da je Miloševiću govor na Kosovem polju zagotovil vlogo karizmatičnega voditelja in številni Srbi so ga imeli za pravo »mano iz nebes« (Vujačić, 1995). Sposoben je bil zadovoljiti tako preprosto množico, ki je hrepenela po odrešeniku, kot tudi intelektualce, ki so si želeli modernega gospodarstvenika, zmožnega izvleči Srbijo iz zagate, v katero so jo pahnili predstavniki stare garde (Pirjevec, 1995: 385). Odkrit boj za oblast se je začel na znameniti osmi seji CK ZK Srbije, 18. septembra 1987, ki je bila sklepno dejanje spopada dveh frakcij, ki se je začel maja. Kot sem že omenila, je eno od frakcij vodil Ivan Stambolić, predsednik predsedstva SR Srbije, ki je zagovarjal bolj umirjeno politiko do Kosova, drugo,

nacionalistično in radikalno, pa predsednik predsedstva CK ZK Srbije Slobodan Milošević (Repe, 2000a: 13). Na omenjeni seji je Milošević s spletko hladnokrvno spodnesel tla pod nogami svojemu političnemu botru Stamboliću, ki so mu že nekaj dni prej očitali, da je vpleten v zaroto proti hierarhiji v partiji. Stamboliča so uradno s položaja srbskega republiškega predsednika odstavili po treh mesecih, 15. decembra 1987. Prav tako je dosegel, da so odstavili Dragišo Pavlovića, vodjo beograjskih komunistov, ki je Miloševiću očital, da se spogleduje z nacionalizmom. Oba, Stambolić in Pavlović, sta bila ostra nasprotnika Memoranduma. Umazan posel je zanj opravil partizanski general Nikola Ljubičić¹, Milošević je nastopil le z leporečjem: *»Nihče nam ne more očitati, da smo srbski nacionalisti, zato ker hočemo (in bomo to zares storili) rešiti probleme s Kosova – v imenu vseh ljudi, ki tam živijo – Albancev, Srbov in Črnogorcev, v interesu njihove enakopravnosti in enotnosti, ter enotnosti Srbije in Jugoslavije.«* (Milošević, 1989: 172). Osmi seja je pomenila začetek pohoda Miloševića na oblast, v Srbiji pa je postopoma začela prevladovati usmeritev zapisana v Memorandumu SANU.

Po Miloševićevih besedah je Centralni komite na osmi seji pokazal veliko odločnost in močno enotnost. Presenetljivo je bilo, da so voditelji z vseh koncev Jugoslavije pozdravljali Miloševićevo zmago. Njegova politika naj bi obetala povrnitev pravega komunizma, saj je bil Stambolić preveč »liberalen in popustljiv« do albanskih nacionalistov. Le peščica zveznih uradnikov je njegovo zmago želela uvrstiti na dnevni red zasedanja vlade. Slovenija je bila ravnodušna, hrvaški funkcionarji pa so šli celo tako daleč, da so kritizirali lastne novinarje, ki so obsojali Miloševićev način odstranitve Stamboliča (Silber, Little, 1996: 47). S tem se je začela protibirokratska revolucija v Srbiji in Črni gori oz. rušenje avtonomije pokrajin.

¹ Nikola Ljubičić je bil eden od velikih režiserjev jugoslovanske drame. Polnih dvajset let je bil na vrhu vojske, ki je pod Titovim vodstvom preraščala v kultno silo, brez ustreznega družbenega vpogleda v njene dejavnosti. Bolj ko je vrhovni komandant slabel, bolj je njegov vojaški minister postajal samostojen. Imel je poln nadzor nad kontraobveščevalno službo in je samostojno vodil vojaško kadrovske politiko. Po Titovi smrti, se je moral upokojiti, vendar so ga še pred tem izvolili za predsednika predsedstva Srbije in potem za člana predsedstva SFRJ. Dvakrat je odigral pomembno vlogo. Prvič v 70. letih in drugič v 80., ob 8. seji, ko je bil njegov favorit Milošević.

V ZK Srbije, pa tudi po redakcijah časopisnih hiš, na radiu in televiziji, je Milošević začel s temeljito čistko ter skoraj vse beograjske medije spravil pod svojo kontrolo. Več vzvodov oblasti ko je imel v rokah, večji je bil nadzor nad mediji. S spretno časopisno kampanjo je poudarjal, da je treba povsem preoblikovati okosteneli upravni aparat in tako je kmalu postal idol obubožanih množic. Ko je doumel, kakšno moč imajo množični shodi, jih je začel brez zadržkov izkoriščati z organiziranjem mitingov. Šlo je za psihološko dokaj učinkovito taktiko, posebno v jugoslovanskih razmerah, v katerih je bilo politično nasprotovanje dolgo omejeno le na peščico intelektualcev (Pirjevec, 1995: 385, 386).

6. PROTIBIROKRATSKA REVOLUCIJA

Miloševićeva dvodelna ideološka strategija (ortodoksni komunizem in masovni populizem) je kmalu dosegla bolj stabilne organizacijske oblike. Med letom 1988 se je Komite za zaščito kosovskih Srbov in Črnogorcev, ustanovljen konec leta 1986, hitro razvil v paralelno strukturo moči. Vsesplošna mobilizacija Srbov se je začela kot spontana aktivnost mas. Po vsej Srbiji so se vrstili mitingi, ki so se sčasoma začeli vse bolj obračati v desničarski populizem in nacionalizem (Vujačić, 1995). S pomočjo propagande, v kateri so ponavljane laži postale resnica, so bili Srbi prikazani kot demokrati, borci za enotnost, svobodo, pravice in poštenje, vsi ostali pa kot zločinci, kontrarevolucionarji in sovražniki, ki ogrožajo obstoj srbskega naroda in slehernega Srba. Ustvarjeno je bilo ozračje, da so v borbi proti sovražnikom dovoljena vsa sredstva. Vsi jugoslovanski narodi so bili s takšno propagando obtoženi za genocid, Srbi kot dominanten narod pa prikazani kot ogroženi. Zaradi ozračja eksistencialne nevarnosti so se združili vsi Srbi, ne glede na medsebojne razlike: bogati in revni, komunisti in antikomunisti, nosilci komunističnih in mitoloških simbolov, ki so bili sicer hudi idejni nasprotniki (Tomač, 1999: 72). Miloševićev populizem je temeljil prav na tem, da je

nevtraliziral potencialni antagonizem različnih segmentov družbe (Salecl, 1993: 154). Politika protibirokratske revolucije, kot sredstvo obnove velikosrbske nacionalistične politike, od Garašanina, prek Črne roke in diktature kralja Aleksandra do Rankovićeve politike, je ponovno oživila koncepcijo Jugoslavije kot Velike Srbije. Takšne politike pa ni oblikoval sam Slobodan Milošević, on je le prevzel osnovne postavke memoranduma SANU, ki je najvažnejši dokument za razumevanje srbskega nacionalnega gibanja in političnih procesov na Kosovu, v Srbiji in Jugoslaviji (Tomac, 1999: 73).

Akcije Komiteja za zaščito kosovskih Srbov in Črnogorcev so povzročile na Kosovu takšno napetost, da je predsedstvo SFRJ oktobra 1987 poslalo v pokrajino 3 000 zveznih miličnikov, da bi ponovno vzpostavili red. Miloševiću ta ukrep ni zadostoval, saj se je želel otresti albanskih politikov, ki so se postavili v bran svoje avtonomije in si povsem podrediti Kosovo. 20. oktobra 1987 je prišlo do prelomnega političnega dogodka, ko so, s pomočjo časopisne gonje, iz partije izključili najvplivnejšega človeka lokalne ZK Fadila Hodža. S tem so podali nezaupnico celotnemu albanskemu vodstvu. Spomladi 1988 je isto usodo doživel predsednik ZK Kosova Azem Vllasi. Ker ni hotel postati Miloševićev sluga, so Srbi začeli iskati izvajalce novega reda med »poštenimi« Albanci z Rahmanom Morino na čelu (Pirjevec, 1995: 387). Medtem ko je divjal boj za politično prevlado na Kosovu, se je začel Milošević vse bolj naslanjati na vojsko. Konec leta 1987, 15. decembra, mu je uspelo zavzeti še zadnji pomemben položaj, ki ga ni imel pod kontrolo - mesto predsednika Srbije. Na mesto Ivana Stambolića je postavil Petra Gračanina, bivšega šefa generalštaba JLA (Pirjevec, 1995: 387). Milošević se je izkazal za izredno pragmatičnega in prilagodljivega. Iz pravovernega komunista in vnetega občudovalca Tita se je prelevil v odločnega nasprotnika njegove politike. Postal je zagrizen Jugoslovan, strasten nacionalist in borec za Veliko Srbijo (Izgoršek, 1997: 27).

6. 1. MNOŽIČNI MITINGI, RUŠENJE AVTONOMIJE VOJVODINE IN OBRAČUN S ČRNO GORO

Leta 1988 so se po vsej Srbiji začela vrstiti množična zborovanja, ki so bila dobro pripravljena in organizirana. Milijoni Srbov, predvsem tisti s Kosova, so se zgrinjali na »mitinge resnice« in zganjali hrup za Slobodana Miloševića. Nastajal je vtis, kot da gre za obnavljanje verskih obredov. Tisk je vso zadevo še dodatno podpihoval, saj so srbski časniki pogosto pomnožili število udeležencev. Sporočila so bila vedno bolj eksplozivna, naslovi iz dneva v dan večji. Ti dogodki so po drugih delih države povzročali strah in videti je bilo, da zoper to nihče ne more nič (Silber, Little, 1996: 60). Kot je bilo pričakovati, se je Milošević najprej lotil najšibkejšega člena v verigi – Vojvodine. Junija 1988 je obtožil vodstvo te pokrajine, da zaradi svojih separatističnih teženj ni pripravljeno sprejeti ustavnih amandmajev, ki bi okrepili nad njo nadzor iz Beograda. Vodstvo ZK Vojvodine je zavrnilo kritiko in Miloševiću očitale, da je »glasnik primitivnega nacionalizma«. Čez nekaj dni je zaradi te izjave prišlo do manifestacij pred sedežem vojvodinskega CK. Vodstvu je bilo očitano, da z obrambo svoje avtonomije ščiti tudi kosovsko (Pirjevec, 1995: 391). Poleti in jeseni so se vrstili mitingi po Srbiji, 5. oktobra pa je ponovno prišlo do zrežiranega mitinga v Novem Sadu, kjer je Milošević, s pomočjo naroda, obračunal z vojvodinskim vodstvom. Na številnih transparentih je pisalo: »*Zaupamo Zvezi komunistov Jugoslavije*«, »*Dol z ustavo 1974*«, »*Kosovo je Srbija*«, »*Vojvodina je Srbija*« in »*Združeni smo močnejši*«. To zborovanje, ki je postalo znano kot »jogurtna revolucija«², je bilo prvo v verigi protestnih zborovanj po vsej Srbiji. Imeli so ga za velik uspeh. Organiziral ga je zvest Miloševićev podanik, Miroslav Šolević, ki ga je spremljal vse od znamenitega dogodka na Kosovem polju dalje, v ozadju pa je bila SDV, tajna policija, ki je pomagala spraviti množice iz tovarn in drugih delovnih mest. Vojvodinski voditelji so v strahu, da bo množica napadla poslopje, v katerem so se

² Demonstranti so bili z organiziranimi prevozi pripeljani na prizorišče mitinga, kjer jih je praviloma čakal tudi obrok. Nekateri so potem dobljene jogurte metali v zvezne oz. republiške stavbe.

zadrževali, zaprosili za poseg vojske. Tega je preprečil general Petar Gračanin, predsednik Srbije, ki je očitno ukrepal po Miloševićevih navodilih. Množica je še naprej vztrajala pri zahtevah, zato je vodja ZK Vojvodine, Milovan Šogorov, obupan telefoniral Miloševiću in ga prosil za pomoč. Ta jo je obljubil, a le pod pogojem, da celotno vojvodinsko vodstvo odstopi. To se je 6. oktobra po trideseturnem obleganju res zgodilo in njihova mesta so zasedli Miloševiću zvesti ljudje (Silber, Little, 1996: 60-63).

Na enak način se je Milošević lotil tudi Črne gore, ki je bila v obupnem gospodarskem položaju zaradi nizke produktivnosti lastne delovne sile in je računala na srbsko pomoč. Srbija in Črna gora sta bili med vsemi republikami najbolj zgodovinsko in versko povezani. Milošević je vedel, da bo tudi tu srbska prenova padla na plodna tla. 7. oktobra, neposredno po dogodkih v Vojvodini, so se množice pojavile v Titogradu, tam pa se je nanje spravila policija in jih nekaj ranila. Dogodek so zlorabila beograjska glasila, ki so črnogorsko vodstvo obtožila, da je okrutno zatrla izraz narodove volje. Zborovanje se je tako premaknilo od gospodarske tematike k zahtevam po spremembah na Kosovu. Dogodki v Črni gori so dobili svoj epilog šele čez tri mesece, januarja 1989, ko se je povzpela na oblast skupina mladih črnogorskih komunistov, ki jih je vodil Momir Bulatović, zvest Miloševićev oproda, ki je pri štiriintridesetih letih postal vodja ZK Črne gore. Miloševićev nadzor je zdaj segal preko meja same Srbije, saj je Črna gora postala satelit srbske politike (Silber, Little, 1996: 63, 64). Odstranitev črnogorskega vodstva je omogočilo uresničitev glavnega cilja velikosrbske politike – negiranje črnogorskega naroda – in tako dalo prostor tistim silam v Črni gori, ki menijo da so Črnogorci Srbi in da se mora Črna gora poenotiti z matico srbsko (Tomac, 1999: 73).

Politična vodstva jugoslovanskih republik so bila pretresena nad Miloševićevo taktiko, ki je ogrožala republiška partijska vodstva in rušila enotnost ZKJ. Konec oktobra 1988 je jugoslovanska Zveza komunistov skušala na 17. seji Miloševića zaustaviti, a jim to ni uspelo. Na seji naj bi z glasovanjem preverili, koliko zaupanja še uživa zvezni partijski vrh. Na predlog predsednika

predsedstva CK ZKJ Stipeta Šuvarja naj bi glasovali tudi o zaupnici republiških predsednikov ZK, vendar njegov predlog ni dobil podpore. Šuvar je v prejšnjih letih vneto podpiral Miloševića, v času razmaha mitingaške politike pa ostro napadel srbsko vodstvo, češ da je zapustilo Titovo pot bratstva in enotnosti. Na glasovanju o zaupnici v predsedstvu CK ZKJ ni dobil podpore samo Dušan Čkrebić, srbski predstavnik in Miloševićev privrženec. Ta je nato ponudil odstop, vendar ga je – po Miloševićevem stališču, da o zaupnici članom predsedstva lahko glasuje samo njihova baza – kasneje umaknil, ker mu je podporo izglasoval CK ZK Srbije (Repe, 2000a: 13). Milošević je na 17. seji prav tako je ostro odgovoril na vse očitke:

»Tako vam povem prijatelji, da Srbija, kot je poznano, nima zahtev po teritorijih drugih republik, ima pa zahteve na ozemlju svoje republike. Ali je to ozemlje veliko ali majhno je odvisno od mere, s katero se meri, ampak takšna, kot je, mora ostati in takšna bo tudi ostala. Pri tem pa republika Srbija pričakuje podporo vseh republik, prav tako kot je sama pripravljena podpreti druge, kar je tudi v podobnih situacijah v drugih republikah vedno storila.« (Milošević, 1989: 269). Na tej seji se je jasno pokazalo, da se Milošević oportunistično sklicuje zdaj na premoč zveznih, drugič na premoč republiških ustanov. Slovenski član CK ZKJ Vinko Hafner je med svojim govorom Miloševiću zažugal s prstom in izrekel stavek: *»Tovariš Milošević, dobro razmisli o tem, kakšno pot si ubral!«*, Milan Kučan, predsednik ZK Slovenije, pa dejal: *»Ne rešuje se iz dneva v dan le narod, pač pa se ustvarja drugačna Jugoslavija in drugačen politični sistem. V oblikovanju takšnega političnega sistema in take Jugoslavije člani ZK Slovenije ne želimo sodelovati.«* (Možina, 1999).

Vprašanje ustavnih dopolnil, ki jih je Milošević že od jeseni 1986 tako vneto zagovarjal, se je začelo bližati svojemu razpletu. Ta so predvidevala korenito reformo gospodarstva, obenem pa krepitev centralizma in ureditev avtonomije JLA znotraj državnega ustroja. Za razliko od amandmajev, ki so govorili o tržnem gospodarstvu, so bili amandmaji, ki so govorili o zvezni vladi in vojski dosti bolj konkretni. Zvezni upravi so namreč priznavali pristojnost, da poseže

v notranje zadeve republik in z neposrednim obdavčenjem fizičnih in pravnih oseb zagotavlja financiranje JLA izven kakršnegakoli nadzora civilnih oblasti. Jugoslovanske republike so kljub pomislekom klonile in amandmaji so bili sprejeti 27. oktobra 1988. Ko so Srbi spravili pod streho dopolnila k zvezni ustavi, so se odločili, da uredijo tudi vprašanje Kosova (Pirjevec, 1995: 391, 392).

6. 2. VSE POTI VODIJO NA KOSOVO

Srbi so znova obsodili prištinsko vodstvo, da je odgovorno za kontrarevolucijo in separatistične težnje. Septembra je vzdušje na Kosovu postajalo vse bolj napeto, zato so bile tja že drugič poslane specialne enote zvezne milice, ki pa jim miru ni uspelo zagotoviti. Ker je postalo jasno, da bo predsednico ZK Kosova Kaquosjo Jashari doletela ista usoda kot Azema Vllasija, je prišlo v številnih kosovskih mestih do množičnih demonstracij v njeno podporo (Pirjevec, 1995: 392). 17. novembra je bilo vodstvo kosovske Zveze komunistov razpuščeno, zato so se razmere tam ponovno poslabšale. Okrepila se je ljudska podpora odstavljenim voditeljem, na drugi strani pa so postajala vse bolj mrzlična tudi srbska zborovanja. Beograd se je pripravljala na to, da Kosovu odvzame avtonomijo (Silber, Little, 1996: 65). V Beogradu so srbski voditelji 19. novembra 1988, po vrsti spodletelih poskusov, organizirali miting, t.i. »zborovanje vseh zborovanj«, na katerem se je zbralo vsaj milijon ljudi in se podvrglo histeriji mističnega kolektivizma. Desettisoče delavcev so z avtobusi pripeljali iz podeželskih tovarn na kraj dogodka, kjer so dobili sendviče in pijačo. Milošević je pred množico dejal, da bi vsem sovražnikom rad povedal, da srbskega naroda ni strah in da vsako bitko začenjajo z namenom, da v njej zmagajo, ter dodal: *»Sleherni narod ima ljubezen, ki večno ogreva njegovo srce. Za Srbijo je to Kosovo. To je razlog, zaradi katerega bo Kosovo ostalo v Srbiji.«* Mitingaši so zahtevali novo ustavo, ukinitvev kosovske avtonomije in orožje ter javno za poglavitnega sovražnika

določili Albance in Slovence. Do tragične ogroženosti srbskega naroda naj bi bila brezčutna tudi celotna narodna skupnost. Srbski vožd se je začel postavljati v vlogo varuha Jugoslavije. Tu je potrebno opozoriti na pristranskost ZKJ, saj je partijski vrh ostro obsodil albanske demonstracije in jih označil za nacionalistične in separatistične, ni pa obsodil srbskih mitingov, čeprav so prekipevali od prezira in sovraštva do drugih narodov (Pirjevec, 1995: 392; Silber, Little, 1996: 66). V treh mesecih sta nato vojska in policija uveljavili svoj nadzor nad južno pokrajino. Tisk je svaril pred albanskim separatizmom, intelektualci pa so se povezali s politiki in svarili pred zaroto proti Srbiji, zaroto, ki naj bi se raztezala od Ljubljane do Tirane (Silber, Little: 1996: 65, 66). Milošević je na vprašanje, ali so njegova pričakovanja v reševanju kosovske krize optimistična ali pesimistična, v intervjuju, objavljenem januarja 1989 v Večernjih novostih, odgovoril: *»Absolutno optimistična, kljub nedavnemu ponovnemu izbruhu separatizma. Ni je sile, ki bi zaustavila obračun s posledicami kontrarevolucije na Kosovu. V nasprotnem bi to pomenilo ogroženost obstanka dežele. Če se Kosova ne reši, ni več niti Jugoslavije. Zato pesimizem ne pride v poštev.«* (Milošević, 1989: 317).

6. 3. DOPOLNILA K USTAVI REPUBLIKE SRBIJE

Z zvesto Črno goro je imel Milošević pod svojim nadzorom polovico glasov v jugoslovanskem zveznem predsedstvu, tako da kolektivni šef države ni mogel sprejeti niti ene odločitve brez njegovega izrecnega soglasja. Milošević se ni menil za kritike na račun svojih populističnih metod ter še naprej pod seboj rušil zvezne ustanove. Pritiskal je, da bi sprejeli ustavne spremembe in izjavljal, da bo, če se mu ne bo uspelo prebiti v obstoječih strukturah oblasti, zbral množice in svoj cilj dosegel po tej poti. Ustavne spremembe je imel že skoraj v žepu, ko je na Kosovu postavil svojo trojko – Rahmana Morino, Husamedina Azemija in Alijo Shukrija, ki naj bi izpeljali njegove ukaze (Silber, Little, 1986: 66, 67). Februarja so se v Prištini in drugod vrstile stavke, na

katerih so kosovski Albanci protestirali proti dopolnilom k ustavi Republike Srbije, ki naj bi pokrajini odvzela avtonomijo. 20. februarja 1989 se je 1 300 rudarjev v Starem trgu iz protesta odločilo, da ne zapustijo rogov, dokler ne bodo izpolnjene njihove zahteve. Prva od teh je bila odstop Miloševićevih »podanikov« iz kosovskega partijskega vodstva. Ta skrajni protest so v Beogradu takoj označili za kontrarevolucijo, v Ljubljani pa sprejeli nadvse zaskrbljeno (Pirjevec, 1995: 394). 24. februarja je Milošević na političnem aktivu Kosova v Prištini dejal, da stvari, kar se tiče ustavnih sprememb, stojijo dokaj enostavno, saj je njihov cilj le, da se popravi krivica, ki jo ima Republika Srbija v odnosu do drugih republik. Albanci naj ne bi izgubili nikakršnih pravic in naj bi ostali enakopraven narod v Jugoslaviji: *»Vsem Albancem na Kosovu moram sporočiti, da je njihov strah povsem brez osnove. Albanci zagotovo ne boste izgubili pravic do svojega jezika, šol in kulturnega razvoja... Ustavne spremembe torej nikogar ne ogrožajo. Nasprotno, prispevale bodo k temu, da bodo vsi prebivalci Srbije, in s tem tudi Kosova, enaki pred zakonom in bodo imeli enake možnosti za delo, življenje in delovanje v politiki.«* (Milošević, 1989: 343). Napetost je dosegla vrelišče. Milošević je dal jasno vedeti, da ne bo opustil zahtev po ustavnih spremembah, stavka albanskih rudarjev pa se je še vedno nadaljevala. Televizija je kazala prizore izčrpanih rudarjev po vsej Jugoslaviji in Slovenci so se odločili odločno in javno postaviti na stran rudarjev in proti Beogradu. 27. februarja 1989 sta ZK Slovenije in opozicija organizirali zborovanje v Cankarjevem domu, na katerem se je zbralo več kot 2 000 ljudi, med njimi celotno slovensko vodstvo. Govorniki so drug za drugim obsojali Srbe zaradi represije na Kosovu. Zborovanje se je zaključilo z manifestom v podporo rudarjem, ki ga je podprlo na tisoče podpisnikov. Beograjska televizija je celotno dogajanje v Ljubljani prenašala in vsa srbska javnost je bila zaradi »hudih obtožb« ogorčena. Srbsko unitaristično vodstvo je to izrabilo za mitingaški obračun s Slovenijo in albanskimi rudarji, ki so po osmih dneh vztrajanja na dnu jaškov dosegli odstranitev treh prosrbskih funkcionarjev (Pirjevec, 1995: 394; Silber, Little, 1996: 67-69). Še maja 1987 je Milošević, ko je otvoril razstavo slovenskih likovnih umetnikov v Beogradu,

razvil misel o nerazdružljivih vezeh srbskega in slovenskega naroda, ki so se začele z Vukom Karadžičem in Jernejem Kopitarjem in se potem utrjevale v obeh svetovnih vojnah. Besede o skupni graditvi miru med narodoma, ki jih je objavil tudi v svoji knjigi, so kmalu utonile v pozabo. Milošević je hotel Slovenijo po svojem merilu (Možina, 1999). Središče strogih protislovenskih protestov je bil 28. februarja spet Beograd. Skoraj milijon ljudi se je zbralo pred skupščino, kjer je visela ogromna Miloševićeva slika. Na račun Slovenije je bilo slišati številne očitke. Ljudje so nestrpno čakali Miloševića, ki se je na kraju mitinga pojavil šele čez štiriindvajset ur. Manifestacija je dosegla vrh, ko je prevzel besedo: *»Ne slišim dobro, a želim vam odgovoriti na tisto, kar hočete. Kmalu bodo objavljena vsa imena in želim vam povedati, da bodo tisti, ki manipulirajo z ljudstvom in ki so odgovorni za oblikovanje političnih ciljev proti Jugoslaviji, kaznovani in aretirani. To vam obljubljam v imenu vodstva Socialistične republike Srbije.«* (Možina, 1999).

Jugoslovansko predsedstvo je razglasilo izredne razmere in policijsko uro. Srbsko vodstvo ni upoštevalo albanskih zahtev. Na Kosovu je prišlo do številnih aretacij, partijskih čistk in preganjanja tistih, ki so sodelovali pri stavkah. V začetku marca je bil aretiran Azem Vllasi. Naslednji korak je bil spremeniti ustavo Republike Srbije in ukiniti pristojnosti, ki sta jih imeli pokrajini na področju notranje varnosti, obrambe, izobraževanja, jezika, sodstva in gospodarstva. Toda pred tem bi morali skupščini v Novem Sadu in Prištini popraviti svoji ustavi in prenesti svoje pristojnosti na republiško skupščino v Beogradu. V Vojvodini to ni bilo težko doseči, na Kosovu pa so ustavne amandmaje uveljavili proti volji Albancev kar s tanki. Prištinska skupščina je svojo politično smrt izglasovala pod prisilo 23. marca 1989, pet dni kasneje pa so tudi v Beogradu svečano razglasili novo ustavo Socialistične republike Srbije. Na Kosovu je takoj prišlo do novih nemirov, ki so jih krvavo zatrli šele teden dni kasneje (Pirjevec, 1995: 395). Milošević je začutil, da se enopartijski sistem bliža svojemu koncu in da postajajo državni položaji vse pomembnejši. Čez dober mesec je odšel s položaja predsednika CK ZK Srbije na položaj predsednika Srbije, s katerega je odstopil Petar Graćanin, ki je dobil mesto

zveznega ministra za notranje zadeve (Vodušek, 1996: 11). Za vse uspehe se je čestitkam pridružil tudi patriarh srbske pravoslavne cerkve, ki je v vseh letih prebujenega srbskega nacionalizma tako tiho kot tudi glasno podpiral Miloševićevo politiko (Velikonja, 1999: 97). Slovenski časopisi so se burno odzivali na Miloševićevo ravnanje in kot odgovor na »časopisno gonjo« so Srbi začeli bojkotirati slovensko blago. Milošević je za sovražno dejavnost obsojal tudi prizadevanja slovenske opozicije za suvereno slovensko državo, ki naj bi se samostojno odločala o povezavah z jugoslovanskimi in drugimi narodi nove Evrope, ter se oblikovala v demokratičen, svoboden in pluralističen organizem (Pirjevec, 1995: 396). Vrstile so se nočne seje CK ZKJ, na katerih so obravnavali Slovenijo in Kosovo kot največja problema Jugoslavije (Repe: 1995: 289). Istočasno je po načelu rotacije sredi maja 1989 postal predsednik predsedstva SFRJ Slovenec dr. Janez Drnovšek in s tem nominalni šef države (Pirjevec, 1995: 396).

6. 4. PROSLAVA OB 600–LETNICI KOSOVSKE BITKE

Srbi so dajali vse večji razmah svoji domoljubni evforiji. 25. junija 1989 so v Beogradu posvetili nov hram sv. Save, tri dni kasneje pa so na kosovskem Gazimestanu priredili mogočno slovesnost ob 600–letnici znamenite kosovske bitke, na kateri se je zbralo milijon ljudi ter celotni jugoslovanski državni in armadni vrh (Pirjevec, 1995: 397). Program je bil razdeljen na cerkveni in državni del. Že dan prej so se ljudje začeli množično zbirati v samostanu Gračanica, kjer so prisostvovali maši, noč pa prebedeli ob relikvijah kneza Lazarja (Delo, 28. 6. 1989). Srbska pravoslavna cerkev se ni distancirala od več kot očitnih zlorab verskih simbolov v politične namene (Velikonja, 1999: 97). Osrednja proslava se je odvijala naslednjega dne, 28. junija, in to je bil za Miloševića prav gotovo najbolj veličasten trenutek, saj je kar desetina vseh Srbov v Jugoslaviji prišla na Kosovo poslušat karizmatičnega voditelja. Ljudje so bili ponosni, da so lahko sodelovali na tako mogočnem razkazovanju

srbske enotnosti. Pomembnost tega dogodka je v tem, da je takrat srbski voditelj prvič jasno opozoril na možnost oboroženega spopada v prihodnosti (Vujačić, 1995). Milošević je narodu sugeriral misel, da je kosovski problem rešen in Srbija enotna: *»To, da smo veliki, ni nikakršen srbski greh, niti sramota. To je prednost, ki je Srbi niso nikoli koristili proti drugim. Tu, na tem velikem legendarnem Kosovem polju, moram reči, da Srbi prednosti, da so velik narod, niso nikoli koristili niti za sebe.«* (Možina, 1999). Zopet je v ospredje stopilo oživljanje starih mitov. Milošević je svoje privrženice prosil, naj sprejmejo enako odločitev kot car Lazar, ki se je raje odločil za nebeško kraljestvo, kot pa da bi kapituliral pred tujim sovražnikom (Silber, Little, 1996:76). Ljudje so s seboj prinesli Miloševićeve slike, na transparentih, dvignjenih visoko nad glave množice, pa je pisalo: *»Bog varuje Srbe«, »Knez Lazar«, »Srbska slava«, »Dobrodošel knez Lazar«* in *»Knez Lazar, hvala ti, ker si prestol Slobodanu dal«* (Delo, 29. 6. 1989). Vrhunski jugoslovanski politiki so dajali vtis, da se počutijo neprijetno (Silber, Little, 1996: 77). Priština je bila tega dne kot izumrla, kar pomeni, da so Albanci s tihim bojkotom pokazali svoj odnos do tega velikega srbskega slavja (Delo, 29. 6. 1989). Deset let kasneje je v dokumentarni oddaji o Miloševiću dr. Janez Drnovšek, tedanji predsednik predsedstva SFRJ, v povezavi s tem dogodkom dejal: *»Dejansko so Srbi samo čakali, da moj mandat predsednika mine, za mano je prišel srbski predstavnik, zaostriili so represijo na Kosovu, stvari so se potem naprej zaostrovale in očitno je postajalo, da se enostavno ne bo dalo s tem režimom in s tem načinom živeti v skupni državi,«* in nadaljeval, *»Srbi so bili zelo dobri sogovorniki, tudi kot ljudje so bili zelo prijetni in odprti, ampak o Kosovu se z njimi ni dalo racionalno pogovarjati.«* (Možina, 1999).

Milošević je bil izredno spreten retorik in govor na Kosovu je tipičen primer njegovega protislovnega delovanja. Gre za sočasen poudarek tradicionalnih srbskih vrlin in modernega pridiha; postavljanje ob bok »junaštva« in »blaginje«, »Evrope« in »srbskega dostojanstva«. Veliko večino naslednjih dveh let je srbski predsednik prirejal svojo politiko potrebam določenega trenutka, s tem, da je temeljna vprašanja vedno pustil odprta. Kakorkoli,

njegova politična praksa je kmalu razkrila prevlado »nacionalnega« nad »racionalnim« ter »tradicionalnega« nad »proceduralnim« in »modernim« (Vujačić, 1995; Woodward, 2001: 22, 23).

6. 5. ZAOSTROVANJE ODNOSOV Z REPUBLIKO SLOVENIJO

Po ustavnih spremembah je bila Srbija mnogo močnejša od drugih republik. V osemčlanskem zveznem predsedstvu je imela kar tri glasove. Slovenija se je tega neobrzanega vpliva zelo bala in je vztrajala pri ohranjanju načela »ena zvezna republika, en glas«, ki ga je uveljavljala ustava iz leta 1974 (Silber, Little, 1996:77). 27. septembra so bila na svečani seji slovenske skupščine, na kateri je bil prisoten tudi zvezni predsednik dr. Janez Drnovšek, sprejeta ustavna dopolnila, ki so zajemala mnogo tem, od jezika do vojske, v njih je bila izrecno zapisana pravica do odcepitve, če bi bilo to potrebno. S tem se je Slovenija oklicala za suvereno državo. Naslednjega dne so se vrstili v Srbiji in Črni gori številni protesti in obtožbe na račun Slovenije (Pirjevec, 1995: 398). Srbija in Slovenija sta nekaj tednov bili besedno vojno, saj je Srbija zahtevala pravico razpravljati o sprejetih amandmajih. Slovensko vodstvo je Srbijo in Miloševića opozorilo, da so prav oni prvi spremenili ustavo, neozirajoč se na druge republike in celo za ceno albanskih življenj na Kosovu. S tem pa so postavili precedens: jugoslovanske republike naj bi same imele pravico spreminjati svoje ustave. Beograd je dokazoval, da se Slovenija vmešava v notranjo politiko zvezne države, zato so srbski in zvezni vojaški voditelji začeli razpravljati o tem, kako jo zaustaviti (Silber, Little, 1996: 80-82). Srbi so skušali odpraviti slovensko anomalijo po preizkušenem receptu. 1. decembra so načrtovali v Ljubljani organizirati veliko zborovanje, »miting resnice«, na katerem naj bi 100 000 Srbov prišlo Slovencem povedat resnico o Kosovu in pojasnit, kaj je potrebno storiti za obrambo Jugoslavije - zrušiti legitimno republiško oblast. Prvič so miting napovedali že spomladi, vendar so ga tedaj slovenske oblasti prepovedale. Proti ponovno napovedani manifestaciji se je

dvignilo celotno slovensko vodstvo in javno mnenje (Pirjevec, 1995: 398). V slovenskih časnikih so ostro obsojali napovedani miting: *»Napovedano zborovanje, ki naj bi Slovencem razkrilo resnico o Kosovu, po razsežnostih dosedanjih priprav in spremljajoči propagandi daleč presega odbor za vrnitev Srbov in Črnogorcev na Kosovo. Kaže, da so v priprave pritegnili celotno mrežo aktivistov, ki so že prej organizirali podobne mitinge.«* (Delo, 22. 11. 1989), *»Pohod na Ljubljano je napad na avnojsko Jugoslavijo kot skupnost enakopravnih narodov in narodnosti. Ni naključje, da so si za miting izbrali 1. december, dan ustanovitve Države SHS, ki se je spremenila v centralistično in unitaristično tvorbo s prevlado srbske buržoazije.«* (Delo, 28. 11. 1989), *»Nekateri delegati sumijo, da se mitingi financirajo iz denarja za manj razvite.«* (Delo, 21. 11. 1989), *»Napovedani miting t.i. združevanja za povratek Srbov in Črnogorcev na Kosovo in Metohijo 1. decembra je nesporno vsiljen in kot tak pomeni pritisk na slovensko suverenost.«* (Delo, 1. 12. 1989). Slovenska skupščina je od ustreznih organov zahtevala, da zborovanje prepovejo, kar je notranji minister Tomaž Ertl tudi storil. Z odredbo o prepovedi sestajanja občanov na javnih mestih je srbskim mitingašem onemogočil, da bi prišli v slovensko glavno mesto razglašat svojo »resnico«. Srbi so popustili in se zaradi slovenske odločnosti odpovedali pohodu. Kot odgovor na to je v naslednjem mesecu večina srbskih podjetij prekinila odnose s Slovenijo, 5. decembra pa je Milošević izjavil, da bodo gospodarski in kulturni stiki med republikama prekinjeni, dokler sile reakcije in despotizma v Sloveniji ne bodo poražene. 27. decembra 1989 je slovenska skupščina z dekretom o političnih združenjih in volitvah legalizirala obstoj novih strank, 8. januarja 1990 pa so razpisali prve svobodne volitve, ki so se odvijale spomladi (Pirjevec, 1995: 399, 400).

6. 6. RAZPAD ZVEZE KOMUNISTOV JUGOSLAVIJE IN PONOVEN IZBRUH NEMIROV NA KOSOVU

Zaključni obračun med Srbijo in Slovenijo se je odigral na štirinajstem izrednem kongresu ZKJ, ki se je začel 20. januarja 1990 v Beogradu. Srbi so želeli intenzivirati medrepubliško sodelovanje, posebej naj bi se vzpostavila močna vez z vojsko. Šlo je za glavni spopad za ohranitev celovitosti ZKJ in demokratičnega centralizma, cilj pa osamitev Slovenije (Vodušek, 1996:73). Na kongresu so delegati ZK Slovenije predlagali vrsto reform, tako v ZKJ kot v državi. Zagovarjali so stališče, da so slovenski komunisti v prvi vrsti dolžni upoštevati interese slovenskega naroda. Zavzemali so se za miren in postopen prehod v večstrankarski sistem, zagotovitev človekovih pravic, avtonomijo civilne družbe, odpravo političnih sodnih procesov, preobrazbo ZKJ v zvezo samostojnih političnih subjektov in odpravo demokratičnega centralizma (Repe: 2000b: 13). Usodna seja se je odvijala tri dni kasneje, 23. januarja, ko so se delegati prepirali o usodi Zveze komunistov in se prav nič približali soglasju. Skopnela je vsaka možnost za spravo. Prepad med Srbijo oz. Miloševićem na eni strani ter Slovenijo in Hrvaško na drugi je bil tedaj že nepremostljiv. Obe zahodni republiki sta imeli namreč za pomlad že oklicane svobodne volitve. Po burni razpravi, kljub posredovanju Hrvaške, ni nobenemu slovenskemu predlogu uspelo dobiti niti polovice glasov. Milošević je imel nadzor ne samo nad srbskimi, temveč tudi nad vojvodinskimi, črnogorskimi in kosovskimi delegati. Ob vsem tem slovenskim delegatom ni ostalo drugega, kot da ob spremljavi ploskanja zapustijo kongres, čeprav je to dejansko pomenilo prepustiti Zvezo komunistov Miloševiću (Silber, Little: 1996: 84, 85; Pirjevec, 1995: 400). Milošević je skušal nadaljevati kongres, kot da se ni nič zgodilo, vendar se njegovi računi niso izšli. Podpore ni dobil ne pri Hrvatih, ne pri Bosancih in Makedoncih, pa tudi pri vojski ne. Po spopadu med hrvaškim vodjem Ivico Račanom in Slobodanom Miloševićem so se delegati 26. januarja razšli in kongres je prekinil delo za nedoločen čas (Pirjevec: 1995: 401). S tem kongresom je razpadla Zveza komunistov Jugoslavije in tako je začela

popuščati še ena vez, ki je držala skupaj državo. Vse to je posledično še pospešilo demokratične spremembe v Jugoslaviji in Milošević je izgubil enega glavnih instrumentov za uvajanje velikosrbske politike. To ga ni ustavilo, za nadomestek je skušal ustvariti prevlado v organih federacije in v JLA (Tomic, 1999: 75).

Pozimi 1989/90 so na Kosovu ponovno izbruhnili nemiri. Konec januarja 1990 je bilo ubitih 18, ranjenih pa 25 ljudi. Ustanovljena je bila Demokratična zveza Kosova pod vodstvom dr. Ibrahima Rugove. V Srbiji so se znova začeli mitingi, na katerih so ljudje zahtevali orožje in organizacijo prostovoljnih enot. Predsedstvo SFRJ je februarja sprejelo sklep, naj na Kosovu posreduje JLA, nato pa so sledili še srbski ukrepi. Sredi marca 1990 je srbska republiška milica prevzela funkcije pokrajinske milice. Iz protesta je iz dotedanjih zveznih policijskih odredov, ki naj bi skrbeli za mir na Kosovu, umaknila svoje enote najprej Slovenija, nato pa še Hrvaška. Junija 1990 je skupščina SR Srbije sprejela sklep, da republika prevzema tudi vse druge funkcije v pokrajini, nekaj dni kasneje pa je razpustila še kosovsko skupščino in izvršni svet. S tem je pokrajini odvzela še tisto malo avtonomije, kar jo je ostalo (Repe: 2000b: 13). V tem času so bili demokratični procesi v Sloveniji in na Hrvaškem v polnem zagonu, Milošević pa se je začel vedno bolj naslanjati na vojsko.

6. 7. VOJNI NAPROTI

Slovenija se je po t.i. politični pomladi, s 57. številko Nove revije, z ustanovitvijo demokratičnih strank, gibanjem v podporo četverici, s sprejetjem amandmajev k republiški ustavi in demokratičnimi volitvami najbolj začela oddaljevati od srbske nacionalistične politike. Tej politiki je najprej sledila Hrvaška, nato tudi Bosna in Hercegovina ter Makedonija. V vseh teh republikah je nacionalna ideja prevladala nad vsako drugo. Zadnji sta se decembra za volitve odločili Srbija in Črna gora in rezultati so jasno pokazali, kakšno nasprotje ostaja med tema republikama in ostalo Jugoslavijo. V Srbiji

je oblast premočno dobila Miloševićeva Socialistična stranka Srbije (SPS), ki je bila ustanovljena julija 1990, v Črni gori pa Bulatovičevi komunisti, ki so bili pod vplivom Miloševića. Še pred tem, 28. septembra 1990, je srbska skupščina potrdila novo ustavo, ki je dajala predsedniku republike izredno moč. Priznavala mu je poveljstvo nad oboroženimi silami in pravico do imenovanja predsednika vlade. Ta ustava je bila prikrito že napisana za Veliko Srbijo, saj je Beogradu dajala pravico, da skrbi tudi za dele srbskega naroda zunaj Srbije (Pirjevec, 1995: 404-410; Potočnik, 2001: 3). Po večstrankarskih volitvah je v Jugoslaviji prišlo do spremembe odnosa moči, kajti republike Slovenija, Hrvaška, Makedonija ter Bosna in Hercegovina so vztrajale, da se ustavna in državna kriza rešuje samo na podlagi dogovorov med suverenimi republikami. To se je s strani Srbije skušalo v zadnji fazi protibirokratske revolucije preprečiti z izzivanjem konfliktov oz. mednacionalnih sporov, saj bi le tako lahko upravičili razglas izrednega stanja in intervencijo vojske. Srbski desni radikalizem je posledično pripeljal do krepitve desnega radikalizma v ostalih delih Jugoslavije in s tem do še večjih konfliktov na nacionalni osnovi. Razen tistih Črnogorcev, ki se imajo za Srbe, je agresivna velikosrbska politika združila ostale jugoslovanske narode, da so začeli iskati izhod v formiranju samostojnih držav zunaj Jugoslavije. Pod krinko boja za ohranitev Jugoslavije je memorandumska politika tako pripeljala Jugoslavijo na rob propada. Leta je srbska propaganda z Miloševićem na čelu pripravljala Srbe za »sveto vojno« v bran naroda. Leta je ustvarjala ozračje fizične ogroženosti Srbov, najprej na Kosovu in nato na Hrvaškem ter v Bosni in Hercegovini. Leta in mesece so se izmišljale laži o nezaslišanih zločinih Albancev, isti model se je ob potrebi uporabljal tudi za druge republike. Prav tako so se obnavljali spomini na dogodke iz druge svetovne vojne in ustaške poboje Srbov, s tem pa se je ustvarjala atmosfera, da Srbom na Hrvaškem ponovno preti genocid. Seveda so bili ob vseh teh grožnjah Srbi vedno bolj sprejemljivi za Miloševićevo politiko, ki je začela iz mirnodobne postopoma prehajati v vojno. Dejstvo pa je, da so bili že pred večstrankarskimi volitvami v devetdesetih letih postavljeni vsi pomembni politični cilji oblikovanja Velike Srbije, vključno z vojno. Prav tako so

obstajali tudi konkretni operativni programi in etape uresničevanja teh ciljev, od katerih Srbija še desetletje potem ni odstopila (Tomač, 1999: 76, 77). Razpad Jugoslavije je spremljala krvava vojna in zagotovo je bil Milošević najbolj obrekovan evropski državnik po drugi svetovni vojni. Imenovan je bil za »komunističnega aparatčika«, »neusmiljenega nacionalističnega populista«, »balkanskega klavca«, »fašista« in »najbolj osovražena človeka po drugi svetovni vojni« (Vujačić, 1995). Za konec naj podam še slikovito izjavo Milana Kučana: *»Če je Slobodan Milošević človek, ki ima politični credo, potem je ta credo načelo, da so v politiki dovoljena vsa sredstva, je načelo, da v politiki ni nasprotnikov, pač pa samo sovražniki, torej: kdor ni z mano je proti meni. Je kot voda, ki se razlije povsod, dokler ne naleti na dovolj trdno pregrado.«* (Možina, 1999).

7. ZAKLJUČEK

Slobodan Milošević, prvi predsednik države, ki je kdaj koli nastopil pred Mednarodnim kazenskim sodiščem za vojne zločine, pragmatik in oportunist, eden izmed poglavitnih krivcev za morijo na Balkanu ob koncu 20. stoletja, je človek, ki je v karieri dokazal, da zna sleherno idejo izrabiti v pravem trenutku, nato pa jo po potrebi zavreči. Po načelu »cilj opravičuje sredstva« je enako ravnal tudi s svojimi političnimi sodelavci. Ko jih je izrabil za določen politični cilj ali položaj, se jih je elegantno odkrižal. Največkrat so umazane politične posle zanj opravljali zvesti »podaniki«, ki so bili ponosni, da mu lahko »vdano služijo«. V svojem diplomskem delu sem skušala prikazati Miloševićev vzpon na položaje, ki so mu omogočili, da je s pomočjo vojske in medijev zavladal absolutistično, neozirajoč se na ostale veje oblasti. Z izrabljanjem krize na Kosovu in krize v Jugoslaviji nasploh ter s poudarjanjem ogroženosti srbskega naroda je pridobil zaupanje slehernega Srba in tako se je na množičnih mitingih začel »dogajati narod«. Uspelo mu je združiti in zadovoljiti vse sloje srbskega naroda, od intelektualcev do delavcev, in nevtralizirati njihove razlike. Želja po oblasti ga je vodila, da je izkoristil agresiven srbski nacionalizem in s tem prisilil ostale republike Jugoslavije, da so se postavile v bran svojih narodov in začele iskati varnost v oblikovanju neodvisnih in demokratičnih držav (Woodward, 2001: 1). Cilj moje diplomske naloge je bil odgovoriti na vprašanje, ali si je Milošević srbsko nacionalno vprašanje preprosto izmislil ali je bilo le-to že prej prisotno v srbski družbi. Na samem začetku raziskovanja sem postavila hipotezo, da je bil srbski nacionalizem ugodna podlaga za prihod Miloševića na oblast in uspeh njegove politike. Sedaj, ob koncu raziskovanja, lahko to hipotezo odločno potrdim. Vsaka izmed jugoslovanskih republik je imela namreč različno politično, družbeno, gospodarsko in versko zgodovino in iz tega so izhajali številni konflikti. Prav srbska družba je bila še posebej prežeta z idejo, da je srbski narod, ki je bil nekoč »mogočen in velik«, danes »majhen, šibek in zatiran«. Da bi to upravičili, so se zatekali k mitologiji, radi so se spominjali veličine svoje

srednjeveške države in si želeli, da bi se ponovila. Opirali so se na šibka zgodovinska dejstva in dolga stoletja prikrojevali zgodovino. Posebej sveta jim je bila prav kosovska zemlja, »zibelka srbstva« in spomin na znamenito kosovsko bitko je bil neprestano prisoten v srcih tamkajšnjih ljudi. In ravno na tej »sveti zemlji« naj bi se nad Srbi dogajal nepojmljiv zločin. Titu je uspelo po vojni srbski nacionalizem z decentralizacijskimi ukrepi dokaj uspešno krotiti. Največji udarec za Srbe je bila ustava iz leta 1974, ko sta avtonomni pokrajini Vojvodina in Kosovo dobili široko avtonomijo. Srbi naj bi s tem izgubili pravico »biti republika« in vsa prikrita nasprotovanja so tako po Titovi smrti dobila popoln zagon. Najpomembnejši manifest velikosrbske politike je bil Memorandum SANU, ki ga je leta 1986 napisala skupina srbskih akademikov. Takratna republiška vodstva, vključno s srbskim, so ga strogo obsodila, večina Srbov pa ga je sprejela s tihim odobravanjem. Smatrali so ga za prelom z dotedanjo politiko popuščanja zveznim interesom. Potrebna je bila le še oseba, ki bi to politiko začela uresničevati, ta pa se je pokazala v Slobodanu Miloševiću. Torej, Milošević se nacionalnega vprašanja ni izmislil, bil je le človek, ki je nastale razmere znal obrniti sebi v prid in se tako zavihetati na čelo srbskega ljudstva. To mu je v času, ko so se v vzhodni Evropi rušili komunistični režimi in ko je Jugoslavija zabredla v globoko gospodarsko krizo, še bolj uspevalo. Ljudje so naveličani začeli iskati nove vzorce ravnanja in želeli sodelovati v oblikovanju stvarnosti, kar jim je Milošević z organiziranjem velikih javnih protestov omogočil. V zameno za oblast je srbskemu ljudstvu ponudil staro nacionalno veličino. V letih ki so sledila je Miloševićeva politika zahtevala številne žrtve na človeškem, materialnem in moralnem področju. Celotna svetovna javnost, predvsem žrtve te politike, pa še vedno čakajo, da se v Haagu zadosti pravici.

8. VIRI, LITERATURA

- Bojc, Saša (2001): Mitska podoba Slobodana Miloševića v slovenskem tisku, Diplomsko delo, FDV, Ljubljana
- Čolović, Ivan (1994): Bordel ratnika, Biblioteka XX vek, Beograd
- Granda, Stane; Rozman, Franc (2001): Zgodovina 3, Državna založba Slovenije, Ljubljana
- Izgoršek, Urša (1997): Portret tedna: Slobodan Milošević, Delo, 4. 1. 1997, str. 27
- Matić, Milan (1984): Mit i politika, Ratnička štampa, Beograd
- Milošević, Slobodan (1989): Godine raspleta, Beogradski izdavačko – grafički zavod, Beograd
- Mojzes, Paul (1995): Mitski element, Časopis za kritiko znanosti, letnik 23, št. 176, str. 21 - 26
- Možina Jože (1999): Dosje, Televizija Slovenija, 10. 5. 1999
- Pirjevec, Jože (1995): Jugoslavija 1918 – 1992, Založba Lipa, Koper
- Potočnik, Peter (2001): Slobodan Milošević, Delo, 3. 4. 2001, str. 3
- Repac, Igor (2001): Kult osebnosti Slobodana Miloševića, Diplomsko delo, FDV, Ljubljana

- Repe, Božo (1995): Naša doba, Državna založba Slovenije, Ljubljana
- Repe, Božo (2000a): Sovraštva in zavezništva, Sobotna priloga, str. 12-14, Delo, 1. 4. 2000
- Repe, Božo (2000b): Vzpon alternative in preloma. 57. številka nove revije, Sobotna priloga, str. 12-14, Delo, 15. 4. 2000
- Salecl, Renata (1993): Zakaj ubogamo oblast?, Državna založba Slovenije, Ljubljana
- Silber, Laura; Little, Allan (1996): Smrt Jugoslavije, Colibri, Ljubljana
- (1989) Srbija i Albanci, Knjiga treća, Časopis za kritiko znanosti, št. 128, Univerzitetni konferenci ZSMS Maribor in Ljubljana
- (1976) Svetovna zgodovina, Cankarjeva založba, Ljubljana
- Tomac Zdravko (1999): Zločin bez kazne, Matrix Croatica, Trst; Zdravko Tomac, Zagreb
- Velikonja, Mitja (1996): Masade duha, Zbirka Sophia, ZIPS, Ljubljana
- Velikonja, Mitja (1999): Regizirani narod vs. nacionalizirana religija. Verski vidiki kosovske krize, Časopis za kritiko znanosti, letnik 27, št. 195/196, str. 91-106
- Vodušek, Vladimir (1996): Tretja balkanska vojna, Založba Slon, Ljubljana
- Voje, Ignacij (1994): Nemirni Balkan, Državna založba Slovenije, Ljubljana

- Vujačić, Veljko (1995): Serbian Nationalism, Slobodan Milosevic and the origins of the Yugoslav war, The Harriman Review, letnik 8, št. 4. Dostopno na spletu:
<http://www.suc.org/politics/papers/history/vujacic.html> (4. 10. 2002)
- Vujačić, Veljko (1996): Institutional Origins of Contemporary Serbian Nationalism, East European Constitutional Review, letnik 5, št. 4. Dostopno na spletu:
<http://www.suc.org/politics/papers/history/vujacic2.html> (4. 10. 2002)
- Woodward, Susan L. (2001): Milošević Who? Origins of the new Balkans, The Hellenic Observatory, Discussion Paper No. 5
- Zagorac, Dean (2002): Mesić: Miloševiću je bilo mar le za veliko Srbijo, Dnevnik, 2. 10. 2002, str. 7